

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького
Факультет громадського здоров'я та суспільного благополуччя

Кафедра філософії та педагогіки

КОБИЛЬНИК ЮРІЙ ІГОРОВИЧ

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У
СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота

галузь знань А Освіта

спеціальність А1 Освітні науки

ОПП Освітні, педагогічні науки

Науковий керівник

доцент, кандидат педагогічних
наук

Дзюбинська Х.А.

Львів-2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.	6
ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СУЧАСНОСТІ	
1.1. Вплив соціального середовища на становлення особистості	6
1.2. Еволюція гуманістичної концепції в освіті: минуле і сучасність	25
1.3. Характеристики навчального оточення з орієнтацією на гуманістичний підхід	31
РОЗДІЛ 2.	41
ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ АСПЕКТІВ НА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО	
2.1. Значущість педагогічної постаті у формуванні гуманістично зорієнтованого середовища у вищій освіті	41
2.2. Розвиток ключових якостей особистості як основа та засіб професійного становлення майбутнього викладача	48
2.3. Практична частина дослідження: експеримент і його результати	63
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система підготовки майбутніх педагогів перед вищими навчальними закладами висуває нові виклики, які стосуються розвитку ключових управлінських та особистісних компетентностей. У контексті глобальних змін і динаміки соціального середовища все більш актуальними стають не лише професійні знання, але й здатність орієнтуватися в складних соціокультурних, політичних і економічних реаліях.

Наукові праці І. Герасимової, Л. Даниленко, Л. Карамушки, Н. Коломинського, Л. Орбан-Лембрик та інших підтверджують, що сучасний керівник має бути не лише спеціалістом у своїй галузі, але й людиною з розвинутими соціальними навичками — здатністю до комунікації, мотивації підлеглих, аналітичного мислення, розуміння соціального контексту прийнятих рішень, готовністю до саморозвитку та навчання впродовж життя.

Сьогодні компанії дедалі більше цінують такі характеристики управлінців, як вміння переконувати, толерантність до альтернативних поглядів, здатність прогнозувати соціальні наслідки своїх рішень і готовність до адаптації в умовах змін. У зв'язку з цим, важливо інтегрувати екологічний підхід у підготовку майбутніх педагогів-управлінців, який базується на усвідомленні впливу середовища на особистість та формує здатність аналізувати причинно-наслідкові зв'язки у соціальних ситуаціях.

Тема освітнього середовища набуває все більшого значення у вітчизняних дослідженнях. Значний внесок у її вивчення зробили А. Баль, О. Безпалько, О. Вовк, А. Макагон, В. Мелешко, О. Терещенко, І. Сидорук, І. Цимбалюк, О. Ярошинська та інші. Їхні праці присвячені аналізу середовищного підходу, його можливостям у створенні комфортного освітнього клімату та підготовці педагогів до ефективного використання цього потенціалу у професійній діяльності.

Водночас, у сфері підготовки майбутніх педагогів-менеджерів до роботи у гуманістично орієнтованому освітньому просторі ще не створено достатньої кількості ґрунтовних методичних підходів, що й зумовлює науковий інтерес до означеної теми.

Отже, недостатня розробленість методичного забезпечення, складність формування ефективної взаємодії у педагогічному середовищі та зростаючі вимоги до особистості сучасного педагога-управлінця підтверджують актуальність обраного напрямку дослідження — *розгляд закладу вищої освіти як простору гуманістичної взаємодії та розвитку особистості*.

Мета дослідження є виявлення особливостей впливу освітнього середовища на становлення особистості майбутнього педагога, зокрема у контексті формування його професійної комунікативної компетентності. Дослідження спрямоване на глибоке осмислення ролі гуманістично орієнтованого освітнього простору як чинника професійного зростання.

Для досягнення цієї мети визначено такі *основні завдання*:

- дослідити особливості середовищного підходу у вищій освіті як основи формування професійної компетентності, співвіднести його з актуальними педагогічними стратегіями;
- охарактеризувати гуманістичну модель освітнього середовища, яка створює умови для розвитку особистості майбутнього фахівця;
- окреслити ключові вимоги до особистості викладача як творця сприятливого навчального клімату, з урахуванням взаємодії на мікро- та мезорівнях освітнього процесу;
- деталізувати професійно значущі якості та риси педагога, які формуються в умовах гуманістичного навчального простору;
- запропонувати шляхи удосконалення освітнього середовища в ЗВО, базуючись на ідеях особистісно орієнтованого та розвивального підходів.

Ці дослідницькі напрями дозволяють зосередити увагу на важливості середовища як інструмента педагогічного впливу та факторі формування майбутнього фахівця.

Об'єктом дослідження виступає гуманістично зорієнтоване освітнє середовище у вищій школі.

Предмет дослідження — механізми впливу гуманістичного освітнього простору на формування особистісних і професійних якостей майбутнього педагога, а також специфіка змісту і методів, які використовуються у цьому процесі.

У процесі дослідження застосовувався **комплекс методів**, що забезпечив всебічність і глибину аналізу:

1. *Теоретичні методи* — вивчення наукової літератури з філософії, педагогіки, соціології та психології, що дозволило виявити основні детермінанти розвитку особистості у гуманістичному середовищі.

2. *Емпіричні методи* — спостереження, анкетування, тестування, опитування та педагогічний експеримент дали змогу ідентифікувати реальні чинники, які впливають на професійне становлення студентів.

3. *Статистичні методи* — застосовувались для обробки, інтерпретації та узагальнення результатів емпіричного етапу дослідження.

Отримані результати мають **практичну значущість**: вони можуть слугувати основою для вдосконалення освітньо-виховного процесу у ЗВО, формування вимог до середовища підготовки педагогів, а також використовуватись у післядипломній педагогічній освіті та розробці програм професійного становлення викладачів вищої школи.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 80 позиції. Загальний обсяг роботи – 80 сторінок. Подано 13 рисунків, 2 таблиці,

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СУЧАСНОСТІ

1.1. Вплив соціального середовища на становлення особистості

Система вищої освіти виконує не лише функцію передачі професійних знань, а й виступає важливою платформою для набуття досвіду соціальної взаємодії, який є вирішальним у формуванні зрілої особистості відповідно до її вікових та соціальних характеристик. Особистісне зростання майбутніх фахівців значною мірою детерміноване впливом соціального та освітнього середовища, що актуалізує необхідність його глибокого дослідження в контексті сучасних викликів.

Наукові напрацювання таких дослідників, як Н. Алєндарь, О. Безпалько, О. Вишневський, Б. Вульф, В. Семенов, Е. Зарєтдінова, А. Капська, І. Кон, Є. Мироненко, Г. Полякова та інших, акцентують увагу на взаємозв'язку між соціальним середовищем і розвитком особистості. Вища школа постає як соціалізуючий простір, де студент не лише здобуває знання, а й адаптується до нових умов буття, формує культурні орієнтири й опановує механізми включення у суспільне життя.

Після переходу зі школи до університету відбувається новий етап соціалізації, що вимагає не лише психологічної адаптації, а й активного включення в академічне та соціальне середовище. Цей процес сприяє формуванню життєвих компетентностей, розвитку міжособистісних зв'язків, уміння працювати в колективі, вирішувати конфлікти, комунікувати та досягати особистих і професійних цілей.

У контексті особистісного розвитку важливо усвідомлювати людину як суб'єкта соціальної взаємодії. Її становлення неможливе без активного засвоєння соціального досвіду, включення у систему міжособистісних відносин та ідентифікації себе в соціальному контексті. Розвиваючись,

індивід не лише пристосовується до суспільства, а й поступово починає взаємодіяти з ним на рівні впливу, формуючи своє середовище через ціннісні та поведінкові орієнтири.

Поняття соціального середовища є базовим у таких дисциплінах, як соціальна філософія, соціологія, соціальна психологія та соціальна педагогіка. У межах педагогічної науки важливо вивчати саме освітній аспект середовища, оскільки воно є потужним фактором впливу на формування цінностей, інтересів, життєвих установок і професійної ідентичності студента. Середовище вищого навчального закладу виступає не лише контекстом, а й інструментом розвитку, що сприяє інтеграції особистості у суспільство й розкриттю її потенціалу [9,19,23,33] та ін.

Науковці підкреслюють, що поняття *«соціальне середовище»* є більш конкретизованим у межах ширшої категорії *«середовище»*, яка охоплює сукупність усіх зовнішніх умов, що безпосередньо або опосередковано впливають на існування об'єкта — будь то рослина, тварина чи людина. У випадку людини до складу соціального середовища входять економічні, політичні, культурні та духовні чинники, соціальні інститути, просторово-територіальні спільноти й інші утворення, які формують її поведінку, світогляд і свідомість [49]. У цьому контексті варто виокремити особливу роль освітнього середовища навчального закладу як важливого елемента впливу на особистість.

О. Ярошинська наголошує, що категорія *«середовище»* набуває конкретного змісту лише в контексті відношення до певного суб'єкта, з яким вона пов'язана. Середовище є багатошаровою системою, що складається з численних взаємодіючих компонентів. Така багатовимірність відкриває можливість аналізувати вплив різних типів середовищ на особистість і водночас вивчати, як індивід взаємодіє з ними [66].

Згідно з позицією Д. Марковича, термін *«життєве середовище особистості»* варто розглядати як інтегративну систему природних та соціально сконструйованих умов, у межах яких людина реалізує свою

біологічну і соціальну природу. Це середовище поділяється на два взаємопов'язаних рівні:

- природний, який охоплює весь фізичний світ — планету, атмосферу, воду, ґрунти, живу природу (біосферу);
- соціальний, що включає суспільство як систему соціальних відносин, норм і інститутів, через які людина реалізує себе як активного суб'єкта соціального життя.

У сфері освіти особливу увагу заслуговує навчальне середовище закладу вищої освіти, яке постає як складна інтегрована система взаємодіючих чинників. Воно виконує важливу функцію — забезпечення умов для професійного і особистісного становлення майбутнього фахівця. Освітнє середовище має як об'єктивні компоненти (матеріально-технічна база, інституційна структура, навчальні програми), так і суб'єктивні (мікроклімат, міжособистісні взаємини, освітні цінності), які разом формують цілісний простір для розвитку студента (рис. 1.1) [62].

Рис. 1.1. Чинники освітнього середовища

Об'єктивно інтегровані чинники освітнього середовища охоплюють фундаментальні складові, притаманні системі освіти на різних щаблях – від загальнонаціональної структури вищої освіти до галузевих підсистем (економічна, технічна, педагогічна освіта) й освітньо-організаційної моделі конкретного закладу. Ці елементи відображають стандартизовану сторону освітнього процесу, регламентовану нормативно-правовими документами та державними вимогами.

Суб'єктивно інтегровані чинники, навпаки, мають гнучкий і варіативний характер. Вони формуються індивідуально кожним студентом на основі особистісних цінностей, потреб, мотивів та інтересів, що актуальні для його конкретного етапу професійного і життєвого розвитку. Саме ці фактори забезпечують можливість реалізації індивідуальної освітньої траєкторії без виходу за межі затвердженої освітньо-професійної програми.

Те, що в схемі вагомішою є роль суб'єктивно інтегрованих чинників, узгоджується з сучасними підходами до освіти, які визнають пріоритет особистісно орієнтованого навчання. Це відображає зсув акценту з об'єктивного змісту освіти на суб'єкта освітньої діяльності – студента, від якого значною мірою залежить результат навчання. Активність, самостійність і залучення здобувача освіти виступають вирішальними умовами ефективності освітнього процесу.

Альтернативну модель структури життєвого середовища запропонував Є. Хриков. Він визначив чотири взаємопов'язані підсистеми, які утворюють зовнішній світ людини:

- природне середовище як первинна, базова умова існування;
- агротехнологічне середовище, або так звана *друга природа*, створена внаслідок господарської діяльності людини;
- штучно-технологічне середовище (*третьа природа* або артеприрода), сформоване завдяки науково-технічному прогресу;

- соціальне середовище, що охоплює соціальні структури, зв'язки та відносини, які забезпечують людині умови для інтеграції в суспільство.

Цей підхід дозволяє осмислити взаємодію різних типів середовищ, у яких формується і діє людина, а також підкреслює їх взаємозалежність і вплив на особистісне зростання [63] (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Складники середовища існування і розвитку людини

Природна складова середовища, яка впливає на людину, охоплює широкий спектр чинників природного та антропогенно-модифікованого походження. Їхній вплив може відчувати як окрема особистість, так і великі соціальні групи, аж до всього людства. Згідно з підходом Є. Хрикова, ця підсистема включає кілька ключових аспектів:

1. *Енергетичний фон довкілля, до якого належать теплові, хвильові, магнітні та гравітаційні поля, що визначають загальний фізичний стан простору, в якому живе людина.*

2. *Атмосферні параметри, зокрема хімічний склад повітря, його щільність, структура та інші фізичні характеристики.*

3. *Гідрологічний компонент*, який включає вологонасиченість повітря і ґрунту, хімічні властивості водних ресурсів, їхню динаміку, рівень води в річках, озерах, водоймах.

4. *Геофізичні й геохімічні характеристики земної поверхні*, зокрема склад ґрунтів, рельєф місцевості, геоморфологічні особливості та фізичні властивості літосфери.

Ці природні чинники безпосередньо впливають на умови життєдіяльності людини, визначають просторові та екологічні рамки її існування й мають суттєве значення для збереження навколишнього середовища, ресурсної стабільності та реалізації принципів сталого розвитку.

На думку І. Сидорук, поняття середовища, у якому функціонує людина, варто розглядати як багаторівневу структуру, що включає кілька якісно різних, але взаємопов'язаних складових:

1. *Природне середовище* - це первинна, недоторкана або мінімально змінена людиною природна система, яка охоплює атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу та інші елементи довкілля, що формують природні умови існування.

2. *Середовище другої природи (квазіприрода)* - це компоненти природного світу, що зазнали цілеспрямованого впливу людської діяльності. Вони не можуть існувати автономно, потребуючи постійного втручання та управління. Прикладами є міські ландшафти, дороги, парки, сільськогосподарські угіддя — усі ті об'єкти, де природне середовище значною мірою адаптоване під потреби суспільства.

3. *Середовище третьої природи (артеприрода)* - штучно створена реальність, яка не має аналогів у дикій природі. Сюди належать інфраструктурні об'єкти, виробничі комплекси, міські забудови, комп'ютеризовані системи та інші результати інженерної творчості людини, що потребують безперервної підтримки та модернізації.

Такий підхід дозволяє комплексно осмислити ступінь втручання людини у довкілля та відслідкувати взаємодію між природними і техногенними умовами життя.

Соціальне середовище, що становить окрему складову життєвого простору людини, також має багатовимірну структуру. Відповідно до класифікації М. Реймерса, воно включає:

1. Культурно-психологічний клімат — систему цінностей, морально-етичних норм, уявлень, традицій і психологічних налаштувань, що формують загальну атмосферу взаємодії в суспільстві.

2. Матеріальна забезпеченість — рівень задоволення базових фізичних і побутових потреб особи: житло, харчування, одяг, доступ до соціальних послуг та стабільного працевлаштування.

3. Громадянські свободи — гарантії свободи думки, слова, пересування, віросповідання та інших прав, які визначають рівень демократичності суспільного устрою.

4. Соціальна стабільність — відчуття впевненості в завтрашньому дні, захищеність від потенційних криз — військових конфліктів, безробіття, злочинності тощо.

5. Етична регуляція взаємин — правила соціальної поведінки, прийнятні в певній культурі, які регламентують спілкування, вирішення конфліктів, взаємну повагу та відповідальність.

6. Можливості самореалізації й участі в праці - умови для виявлення індивідуального потенціалу, творчого розвитку й активної трудової участі в житті суспільства.

7. Соціокультурна інтеграція - доступ до спільнот і груп, у яких людина може віднайти однодумців, розділити спільні інтереси й ідентичності.

8. Культурна та матеріальна доступність - можливість вільного користування культурними інституціями та благами: бібліотеками, театрами, музеями, освітніми ресурсами тощо.

9. Психосоціальна комфортність простору - створення середовища, яке знижує рівень соціального напруження та стресу, сприяє психологічному благополуччю та емоційному балансу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що середовище як багатокомпонентна система виступає ключовим чинником у розвитку, адаптації та самореалізації людини в сучасному світі.

Ця концепція відображає важливі аспекти соціального впливу на життя людини та допомагає розуміти, як соціальне середовище взаємодіє з іншими компонентами оточуючого людину середовища [53].

У науковій літературі терміни «*суспільство*» та «*соціальне середовище*» часто використовуються для опису процесів взаємодії людини з навколишнім оточенням, однак між ними існують суттєві відмінності за змістом та рівнем узагальнення.

Суспільство розглядається як цілісна організована система, яка об'єднує людей через спільні цінності, норми, традиції, інститути та форми взаємодії. Воно включає широкий спектр соціальних груп, спільнот і організацій, що функціонують у межах загального культурного та правового поля. Цей термін має абстрактніший і системний характер, охоплюючи всі структурні рівні соціального життя.

Натомість соціальне середовище стосується конкретного простору життєдіяльності окремої особистості або групи, у межах якого відбувається їхня соціалізація, розвиток і самореалізація. Це поняття відображає сукупність умов і чинників – економічних, політичних, культурних, духовних та територіальних – які безпосередньо впливають на людину, формуючи її погляди, поведінку, потреби та світогляд.

У контексті соціології та педагогіки соціальне середовище охоплює важливі елементи життєвого простору індивіда: родину, навчальний заклад, коло спілкування, професійне середовище, засоби масової комунікації тощо. Саме через ці фактори здійснюється соціальний вплив, який формує механізми адаптації, ціннісні орієнтири та моделі поведінки.

Крім того, соціальне середовище виконує нормативно-регулятивну функцію, задаючи очікувані зразки поведінки через існуючі соціальні інститути. Ці інститути не лише транслюють цінності суспільства, а й визначають напрями соціального виховання, формуючи цілі, завдання й зміст розвитку особистості в певному культурно-історичному контексті. Саме тому розуміння природи соціального середовища є ключовим для аналізу процесів становлення та самовизначення людини в суспільстві.

Соціальне середовище формується і існує завдяки взаємодії між його учасниками та різноманітними соціальними інституціями. Широкий спектр його компонентів створює динамічний простір, що сприяє активному розвитку суспільного життя і формує різноманітні умови для функціонування особистості [33].

Це середовище можна розглядати на двох основних рівнях: загальному - макрорівні, та локальному - мікрорівні. Макрорівень охоплює широкі суспільні контексти - матеріальні, культурні й політичні умови, які є спільними для всіх членів суспільства. До цього рівня належать державні структури, етнічні спільноти, територіальні одиниці (міста, регіони, села), а також великі соціальні інституції та групи, такі як засоби масової інформації, субкультури і контркультури. Економічна та політична ситуація в країні теж визначально впливають на соціалізацію й формування особистості.

Мікрорівень - це безпосереднє середовище, де реалізується індивідуальний життєвий досвід людини. До його складових належать родина, близьке оточення, сусідство, тип житла, навчальні чи робочі колективи, участь у різних формальних та неформальних спільнотах. Саме на цьому рівні особистість вступає у найбільш інтенсивну і тісну взаємодію з навколишнім світом.

У контексті освіти особливо важливим є мікрорівень навчального середовища, зокрема студентська академічна група, де майбутній фахівець має змогу комунікувати з однодумцями, накопичувати знання і розвивати власну активність.

Вплив безпосереднього оточення на розвиток дітей, підлітків та молоді залежить як від об'єктивних характеристик мікросоціуму, так і від особливостей самої особистості.

Соціальне середовище, у вигляді сукупності соціальних умов, виступає регулятором процесу соціалізації особистості. Будь-які зміни у його структурі або функціях безпосередньо відображаються на механізмах адаптації і формуванні соціальних ролей. Іншими словами, трансформації у зовнішньому середовищі впливають на погляди, поведінкові моделі та установки людини.

Особливості взаємодії між людьми визначають унікальність соціальних зв'язків і впливів. Соціальна психологія ідентифікує різноманітні типи взаємин, такі як співіснування, співпраця, соціальне підкріплення, коактивність тощо. Ці явища мають багатогранний характер і не можуть бути зведені до простих закономірностей, адже вони залежать від складної мережі відносин між індивідами і соціальними групами. Аналіз соціальних очікувань і норм допомагає глибше зрозуміти динаміку таких міжособистісних процесів.

Людська діяльність ґрунтується на складних психічних процесах, дослідження яких значно розширює теорія установки. Установка включає три ключові компоненти: знання, ставлення та плани або програми поведінки.

Вона виконує низку важливих функцій: адаптивну — сприяє пристосуванню до навколишнього середовища; захисну — забезпечує психологічний захист від стресів; виразну — відображає значущість культурних цінностей для індивіда; а також когнітивну та координаційну функції, що забезпечують узгодженість психічних процесів.

Експериментальні дані свідчать, що поведінкові реакції, сформовані через установку, залежать не лише від індивідуальних потреб і конкретної ситуації, а й від потенційних змін у цій ситуації. З позиції фізіології це пояснюється здатністю мозку здійснювати ймовірнісне прогнозування, опираючись на відповідні моделі [12].

Прогнозування через установку, як базова форма очікувань, відображає спосіб, у який людина сприймає реальність. Часто ці очікування працюють на

несвідомому рівні. Дослідження показують, що формування соціальних очікувань починається ще у дитинстві, а лише наприкінці процесу соціалізації вони набувають визначального впливу на поведінку особистості [9].

Слід підкреслити, що, хоча людина народжується з певним біологічним потенціалом, її індивідуальні якості здебільшого формуються через соціальні взаємодії та культурні норми. Особистість є результатом складної взаємодії цих факторів, де потреби, ставлення до світу і міжособистісні зв'язки визначаються соціокультурним контекстом

Поведінка людини в соціумі — це не просто реакція на зовнішні обставини, а складний процес взаємодії із системою суспільних цінностей. Її зміст і спрямованість завжди мають колективну значущість. Джерелом такої поведінки можуть бути як зовнішні соціальні чинники, так і внутрішні мотиваційні установки особистості.

Кожна дія в соціальному контексті зароджується з певного внутрішнього стану — психологічної налаштованості, що містить у собі усвідомлені або неусвідомлені орієнтири, життєві настанови, очікування, цілі та соціальні імпульси. Вивчаючи соціальну активність особистості, слід брати до уваги не тільки те, що людина знає про культурні, ідеологічні чи традиційні системи, а й те, як вона до них ставиться, що сприймає як важливе, а що — як другорядне.

Особистісне ставлення до соціальної дійсності не існує ізольовано від знань: між пізнавальними структурами та емоційно-мотиваційними орієнтаціями формується міцний зв'язок. Якщо знання описують "що є", то орієнтації — "як до цього ставитися" і "що з цим робити". Саме тому поведінкові реакції особистості значною мірою залежать від її ціннісних переваг і внутрішніх установок.

Особистісні орієнтири виникають із внутрішніх прагнень людини, її досвіду, потреб і життєвих стратегій. Водночас соціальні орієнтації формуються у відповідь на очікування з боку суспільства, близького оточення чи соціальних інституцій. У реальному житті ці два вектори впливу часто

переплітаються, утворюючи складну структуру, в якій індивідуальне й суспільне взаємодіють, конфліктують або гармонізуються (рис. 1.3) [15].

Рис. 1.3. Формування орієнтацій особистості в середовищі

У своїй концепції диспозиційної структури особистості Б.Коротаєв, В.Курило запропонували модель, що відображає багаторівневу організацію людських установок і цінностей. Він виділив ієрархію диспозицій, що складається з чотирьох основних рівнів [29] :

1. *Первинні (елементарні) диспозиції* – найпростіші форми внутрішньої налаштованості, які виникають як реакція на базові фізіологічні потреби. Ці установки часто залишаються поза межами усвідомлення і активуються лише в простих життєвих ситуаціях.

2. *Соціальні диспозиції* – більш усвідомлені установки, що формуються у відповідь на соціальні впливи та оцінки конкретних подій, об'єктів або міжособистісних взаємодій.

3. *Глобальні соціальні диспозиції* – більш глибокі й усталені внутрішні орієнтації, які визначають напрям особистісного розвитку та впливають на її поведінкову стабільність у суспільстві.

4. *Ціннісна система* – найвищий рівень диспозицій, що інтегрує всі попередні і визначає ідейно-світоглядні основи особистості, її переконання, життєві смисли та орієнтири.

Зміна однієї з установок, згідно з цією моделлю, не є поверховим процесом — вона спрямована на глибоку трансформацію уявлень, переосмислення досвіду та перегляд поведінкових стратегій.

У процесі міжособистісного і соціального пізнання люди накопичують знання про інших, які, узагальнюючись, фіксуються у свідомості у вигляді стійких образів — соціальних стереотипів. Такі шаблони мислення слугують своєрідними когнітивними спрощеннями, полегшуючи орієнтацію у складному соціальному середовищі. Вперше поняття "соціальний стереотип" було введене У. Ліппманом для опису заздалегідь сформованих думок про соціальні групи та явища.

Значну увагу дослідники приділяють саме оцінним стереотипам, які відіграють важливу роль у формуванні ставлення до "іншого", тоді як їхня поведінкова складова часто залишається поза фокусом. Хоча стереотипи впливають на дії, вони передусім визначають сприйняття та інтерпретацію соціальної реальності.

Окрему важливість становлять національні стереотипи, які відображають колективні уявлення про риси характеру різних етнічних груп. Вони слугують джерелом для аналізу міжетнічних відносин та формування національної ідентичності. Ці стереотипи є своєрідним відображенням культурної спадщини та містять як описові, так і нормативно-оціночні компоненти.

Згідно з поглядами провідних науковців, стереотипи, попри свою спрощену природу, здебільшого містять більше правдивої інформації, ніж помилкових уявлень [22]. Вони можуть виникати в різних сферах — від професійних до етнічних чи зовнішніх характеристик (фізіогномічних), і за своєю суттю є продуктом схильності людського мислення до генералізації та нехтування індивідуальними відмінностями.

Стереотипи виконують низку важливих функцій у соціумі:

- *регулятивну*, забезпечуючи передбачуваність у взаємодії між людьми;
- *когнітивну*, спрощуючи обробку інформації;
- *захисну*, яка дає змогу виправдати власну позицію чи дії;
- *агресивно-компенсаторну*, дозволяючи переносити внутрішнє

напруження на зовнішні об'єкти.

За своєю суттю, стереотипи мають багато спільного з іміджем. Імідж — це не просто репрезентація особи чи явища, а цілеспрямовано сформований образ, що часто перевищує межі реального і базується на приписаних символічних значеннях. Такий образ має велике значення в міжособистісному та професійному спілкуванні, оскільки сприяє соціальній ідентифікації та позиціонуванню в певній ролі. Протягом навчання у виші, молоді люди активно конструюють власний імідж, орієнтуючись на ідеали майбутньої професії: наприклад, студенти-менеджери можуть формувати образ мудрого лідера або стратегічного керівника.

У межах соціальних груп, до яких належить індивід, під впливом загальних настанов формується певне бачення реальності — так звана «позиційність». Це феноменальна здатність психіки займати активну позицію щодо соціальних подій, явищ або цінностей. Рівень позитивного чи негативного ставлення до різних суспільних об'єктів обумовлюється соціальними установками, які виступають ключовими орієнтирами поведінки. Саме тому дослідження механізмів їх формування, трансформації та функціонування має важливе значення для розуміння соціальної активності особистості [9].

Мікросоціальне середовище, у якому перебуває людина щодня, виконує роль посередника між індивідом і ширшим соціумом. Його структура охоплює як офіційні організації (наприклад, студентські групи, колективи викладачів, профспілки), так і неформальні мережі спілкування за інтересами. Саме ці найближчі кола взаємодії мають найбільш безпосередній вплив на

соціалізацію особистості, формуючи її ціннісні орієнтири, соціальні ролі та моделі поведінки.

У соціологічному контексті соціалізація трактується як динамічний процес двостороннього впливу на індивіда, що охоплює як внутрішнє засвоєння соціальних норм (інтерналізацію), так і зовнішню реалізацію власного досвіду в поведінці (екстерналізацію). Внутрішній аспект цього процесу відображає трансформацію зовнішніх соціальних чинників у внутрішній світ особистості – її свідомість, цінності, установки. Натомість зовнішній прояв соціалізації розкривається через дії індивіда, в яких реалізуються здобуті знання, настанови й соціальні ролі.

Таким чином, соціалізація виступає не лише як процес адаптації, а й як інструмент культурної трансмісії – механізм, завдяки якому людина опановує суспільні норми, символи та моделі поведінки. Цей процес охоплює формування ціннісно-нормативної системи особистості під впливом соціальних інституцій – таких як сім'я, школа, медіа, професійні спільноти. Культура в такому контексті постає як джерело символічних ресурсів, що формують людські потреби після задоволення базових фізіологічних запитів.

Соціалізація реалізується як на рівні пасивного прийняття – коли індивід переймає соціальний досвід, так і в активній фазі – коли особистість вибудовує власну систему орієнтацій і переваг. Особливий інтерес у межах нашого дослідження становить взаємозалежність процесу соціалізації та професійного становлення молоді, яке відбувається на перетині соціального досвіду, виховання і формування ідентичності.

Виховання, у свою чергу, є однією з ключових форм соціального впливу, спрямованою на передачу соціально значущих знань, норм і цінностей новим поколінням. Воно забезпечує не лише засвоєння історико-культурного досвіду, а й підготовку молоді до повноцінної участі в громадському житті та професійній діяльності. Виховання можна інтерпретувати як організовану діяльність – з чітко окресленими завданнями, методами і засобами формування особистості.

У широкому сенсі виховання охоплює вплив суспільства на індивіда в цілому, тоді як у вузькому – це цілеспрямований педагогічний процес, зорієнтований на розвиток окремих якостей: інтелектуальних, моральних, естетичних, трудових тощо. Часто виховання виступає як контрольована форма соціалізації, у якій провідну роль відіграє педагог або наставник.

Хоча виховання та навчання мають різну природу (перше спрямоване на формування світогляду та характеру, друге – на засвоєння знань і вмінь), в реальному освітньому процесі вони тісно переплетені й відбуваються паралельно. Аналітично їх можна розмежовувати для глибшого дослідження, проте в контексті особистісного розвитку обидва процеси є взаємодоповнювальними й взаємозалежними.

Процеси виховання й навчання відіграють провідну роль у становленні особистості, хоча кожен з них має відмінне призначення, зміст та впливові механізми. Виховання орієнтоване насамперед на формування внутрішнього світу людини, охоплюючи її моральні переконання, систему цінностей, мотиваційні орієнтири та норми поведінки. Воно реалізується переважно у формі особистісної взаємодії та спрямоване на засвоєння гуманістичних принципів співжиття, таких як повага, відповідальність, справедливість, співпереживання.

Навчання, своєю чергою, ґрунтується на пізнавальній активності та спрямоване на інтелектуальний розвиток, здобуття знань, формування компетенцій і практичних умінь. Основна увага приділяється логіці, аналізу, засвоєнню інформації про навколишній світ, наукові й технічні закономірності.

Методологічна відмінність полягає в об'єктах впливу: виховання апелює до внутрішнього світу людини, її моральної природи та духовних основ буття; навчання зосереджується на оволодінні зовнішніми знаннями, культурно-предметною реальністю, формальними аспектами культури.

Варто підкреслити, що цілі виховання є історично змінними. Їх визначає не лише освітня політика, а й соціальні запити, моральні виклики та

культурні трансформації конкретної епохи. У періоди стабільності виховні орієнтири залишаються відносно стійкими, тоді як в умовах глибоких суспільних змін — стають більш гнучкими, переосмисленими та варіативними.

У сучасному контексті, коли суспільство переживає динамічні трансформації внаслідок глобалізації, науково-технічного поступу та культурного оновлення, виховання має адаптуватися до нових реалій. Головною метою лишається плекання всебічно розвиненої, відповідальної та духовно багатой особистості, здатної до критичного мислення, емпатії та суспільної активності.

Кожна нація, незалежно від етапу свого культурного розвитку, прагне передати молодому поколінню найцінніше з духовної та моральної спадщини. Тому виховання повинно бути носієм універсальних людських цінностей: свободи, гідності, чесності, співчуття, а також відповідальності за власне життя та долю суспільства.

Освітнє середовище, у якому формується молодь, виступає не лише джерелом знань, а й каналом трансляції моральних орієнтирів. У сучасному світі, де ритм змін — надзвичайно високий, і способи життя дітей різночудно відрізняються від досвіду їхніх батьків, виховання набуває нових форм. Це вимагає перегляду традиційних підходів, аби зберегти спадкоємність поколінь і водночас відповідати викликам часу.

Сучасні соціальні трансформації змушують по-новому осмислити місце й роль виховання у житті особистості. Як підкреслює І. Кон, людина, що прагне жити повноцінно в умовах високої мобільності та змінності майбутнього суспільства, має поєднувати у собі дві, на перший погляд, протилежні групи якостей [23] :

1. З одного боку — це стійкість внутрішнього світу, чітка система переконань, моральних орієнтирів та узагальнених уявлень про світ.

2. З іншого — гнучкість мислення, відкритість до нових знань і здатність до особистісного оновлення протягом усього життя, незалежно від віку.

Така суперпозиція якостей передбачає, що виховання більше не може залишатися лише засобом трансляції традицій. Воно має трансформуватися у механізм, здатний формувати особистість, яка не лише адаптується до соціальних змін, а й активно формує їх.

У зв'язку з цим, загальні цілі виховання мають конкретизуватися через систему динамічних завдань, що відображають запити конкретного історичного етапу. В умовах сьогодення, до таких першочергових завдань належать: формування ініціативності, мотивації до досягнення успіху, розвиток підприємливого мислення, а також виховання внутрішньої самостійності та відповідальності.

У цьому контексті важливо згадати ідею Л. Виготського про нерозривну єдність двох ліній розвитку – біологічної (природної) та соціальної. Виховання має враховувати як вікову специфіку психічного розвитку, так і унікальні соціальні ситуації, в яких відбувається становлення особистості на кожному життєвому етапі.

Кожна вікова фаза має власну «точку соціального входження» — момент, коли індивід, незалежно від рівня своєї зрілості, вступає в нову соціальну позицію. Саме ця позиція задає параметри його діяльності, характер взаємодії з оточенням та нові психологічні завдання. Від того, наскільки людина зможе пристосуватися до вимог, що пред'являються суспільством на даному етапі, залежить її емоційний комфорт та успішність подальшого розвитку.

Соціальні очікування щодо особистості, її прав та обов'язків, змінюються разом із уявленнями про «норму» та ідеали особистісного становлення. Це формує нову виховну реальність, у якій важливу роль відіграють контексти – міжособистісний, культурний, інституційний. Таким

чином, виховання постає не лише як педагогічний процес, а як складна соціокультурна динаміка, що перебуває у постійному русі.

Особистісне зростання індивіда ґрунтується на різноманітних формах соціальної активності, які обумовлені культурною спадщиною, звичаєвими нормами, традиціями, системою виховання, моральними орієнтирами та панівною ідеологією. Саме ці елементи створюють потенційні можливості для розвитку індивідуальності. Проте цей потенціал стає реальністю лише за дотримання певних умов:

1. Використання ефективних педагогічних методів і підходів, які забезпечують дитині доступ до ключових складових її майбутнього становлення.

2. Своєчасне і доцільне включення дитини в соціальний простір, що відповідає її віковим та психоемоційним особливостям.

3. Присутність у найближчому оточенні авторитетних, різносторонньо розвинених особистостей, поведінка яких слугує моделлю для наслідування, а внутрішній світ – джерелом пізнання.

Таким чином, можна стверджувати, що саме соціальне середовище виступає провідним чинником формування особистості. Це підкреслює важливість того, аби заклади освіти не залишали поза увагою роль соціального контексту у формуванні освітнього простору. Соціум, у якому перебуває студент, формує індивідуальні чинники впливу на його навчальну траєкторію, поведінкові установки та самоусвідомлення.

Сприймаючи освітнє середовище як частину ширшого соціального простору, ми приходимо до необхідності орієнтувати його розвиток на гуманістичні засади. Саме ці принципи дозволяють створити умови для гармонійного розвитку особистості у навчальному середовищі, що ми розглянемо докладніше в наступному розділі.

1.2. Еволюція гуманістичної концепції в освіті: минуле і сучасність

На тлі стрімкого розвитку науки й техніки, а також докорінних змін у політичній, економічній та культурній сферах, сучасне суспільство дедалі більше стикається з деструктивними явищами. Серед найбільш тривожних симптомів — емоційна напруженість, агресивність, песимістичні настрої та втрата чітких ціннісних орієнтирів. Подібні прояви не лише ускладнюють міжособистісну взаємодію, а й розхитують основи соціального співіснування загалом. У цьому контексті особливо актуальним стає пошук ефективних механізмів, які здатні стабілізувати ситуацію, впливаючи водночас і на особистість, і на соціальне середовище.

Одним із таких системних засобів є освіта, яка відіграє фундаментальну роль у формуванні світоглядних, моральних і соціальних якостей людини. Її місія сьогодні полягає не лише в передачі знань, а в цілісному розвитку особистості — інтелектуальному, духовному, культурному й соціальному. Вища освіта має виступати не лише інституцією підготовки фахівців, а й провідником гуманістичних ідей, що сприятимуть створенню толерантного, відкритого й морального суспільства.

Ці орієнтири закріплено в ключових нормативних документах України, зокрема в Законі «Про вищу освіту» та Національній доктрині розвитку освіти. Обидва документи визначають гуманізацію освіти як основоположний принцип, який унеможливує впровадження антигуманних ідеологій.

Гуманістична переорієнтація освітнього процесу давно перебуває в полі зору багатьох науковців - філософів, психологів, педагогів. Серед провідних вітчизняних дослідників цього напрямку - Г. Балл, М. Боришевський, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко та інші. Вони обґрунтовують необхідність виховання особистості як вільної, відповідальної, моральної істоти. Своєю чергою, І. Бех, А. Маслоу, Р. Мей, І. Якиманська та низка інших науковців

сформували основи модернізації освітнього середовища на засадах гуманістичної психології та педагогіки.

О. Ільченко та В. Рубан підкреслюють, що лише ті країни, які здатні побудувати ефективну систему освіти, зорієнтовану на моральний розвиток, критичне мислення та соціальну відповідальність, можуть претендувати на конкурентоспроможність у глобальному світі. Така система має сприяти розвитку людського капіталу не лише через знання, а й через виховання духовних цінностей і моральних орієнтацій.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в умовах глибоких суспільних викликів особливої актуальності набуває концепція гуманізації освіти. Її реалізація є ключем до гармонійного розвитку особистості та соціальної стабільності, що визнається більшістю сучасних науковців як стратегічний напрям реформування освітньої галузі.

Ідея гуманізації освіти постає як відповідь на виклики сучасного світу, де людина повинна бути не об'єктом впливу, а центральною фігурою освітнього процесу. На цьому наголошував І. Зязюн, підкреслюючи, що справжня гуманістична освіта передбачає цілісне бачення особистості. Вона відмовляється сприймати індивіда як безликий елемент статистики чи лише як набір окремих якостей. Людина тут — єдність фізичного, емоційного, морального і духовного вимірів. Саме тому, як зазначав науковець, демократична система освіти повинна насамперед орієнтуватися на потреби громадянина, а не зводити свою функцію до задоволення лише економічних інтересів [22].

На думку Л. Зарічанської, сучасна освіта повинна будуватися на принципах демократії та людяності, які передбачають переосмислення ролей у педагогічному процесі. Викладач перестає бути єдиним джерелом знань, а студент отримує більше простору для самопізнання, самоусвідомлення та формування внутрішнього "Я" — як активного, мислячого суб'єкта власного становлення [21].

Попри глибоке теоретичне осмислення, ідея гуманізації освітньої

практики досі не має завершеного концептуального оформлення і вимагає подальших наукових пошуків. Коріння цієї ідеї сягає філософських поглядів О.Вовка, який пов'язував гуманізм із моральною чутливістю людини до навколишнього світу. Надалі гуманізм набуває соціального і етичного виміру — як визнання людини найвищою цінністю суспільного буття [11].

Одним із ключових постатей у формуванні вітчизняної гуманістичної педагогіки був О.Гук. Він розглядав повагу до особистості як основу педагогічного впливу, підкреслюючи, що моральність і чуйність — це не зовнішні вимоги, а внутрішній голос совісті, що спонукає людину до добрих вчинків [16].

Подібну ідею втілював у своїй практиці Ш. Амонашвілі, який надавав великого значення психологічному клімату в освітньому процесі та культурі співпраці між учнем і педагогом. У західній традиції К. Роджерс запропонував концепцію освіти, орієнтованої на учня. Її суть полягає в тому, щоб створити простір, де особистість не лише отримує знання, а й формує здатність до моральних рішень, виявляє ініціативу, розвиває критичне мислення, емоційну гнучкість і здатність до діалогу.

Таким чином, гуманізм у широкому розумінні — це орієнтація на людяність, моральні орієнтири й етичні принципи, що мають регулювати всі аспекти соціального життя. У контексті освіти гуманізація означає не просто збільшення частки гуманітарних дисциплін, а насамперед — створення умов для гармонійного, вільного, творчого розвитку особистості, здатної до щасливого самореалізованого життя в суспільстві (рис. 1.4). [52].

Рис. 1.4. Двоєдиний підхід до гуманізації освіти

Сучасні підходи до гуманізації освіти формуються навколо двох основних концептуальних векторів. Прихильники першої позиції розглядають гуманізацію як методологічну платформу, яка інтегрує духовно-моральні засади в зміст кожного навчального предмета. У центрі такого підходу – створення міжособистісної взаємодії, що ґрунтується на базових етичних засадах: людяності, милосерді, взаємній повазі, чуйності, співпереживанні та вірі в конструктивний потенціал особистості. Освіта в цьому випадку виступає як простір духовного зростання і морального вдосконалення.

Інша група науковців зосереджує увагу на гуманізації як на перетворенні освітнього процесу в систему, що визнає унікальність кожної особистості та створює умови для її вільного розвитку. Цей підхід акцентує увагу на формуванні середовища, яке сприяє самореалізації, самовираженню та саморегуляції. Ідеться про забезпечення максимальної гармонії між індивідом та соціумом, про розкриття його здібностей, талантів, внутрішніх ресурсів.

І.Сидорук наголошує, що гуманізація освіти передбачає утвердження особистості як повноцінного суб'єкта освітнього процесу — того, хто має не

лише право, але й необхідну підтримку для виявлення власного потенціалу, становлення як самодостатньої постаті в соціумі [50].

Г.Балл у своїх дослідженнях підкреслює, що ключовим елементом гуманізації є не лише передача знань, а й формування норм поведінки через виховання та занурення в систему гуманістичних цінностей. У цьому контексті важливо створити атмосферу взаємоповаги, партнерства та творчого діалогу між усіма учасниками освітнього процесу [5].

Із психолого-педагогічної перспективи гуманізація означає переорієнтацію всіх освітніх складників — змісту, цілей, методів і форм — на особистість студента. Такий підхід активізує його розвиток, стимулює самовдосконалення, сприяє включенню в духовну культуру — як національну, так і світову [4].

Водночас гуманізацію можна розглядати як втілення в освіті принципів гуманності, що асоціюються з гуманізмом у ширшому сенсі. Йдеться про створення таких умов, у яких домінують співчуття, гідність, доброзичливість та орієнтація на спільне благо. З гуманістичних позицій проголошується цінність розвитку кожного індивіда і громади загалом, а також розширення можливостей для реалізації особистісної свободи, самостійності та творчості.

Варто підкреслити, що наведені визначення не є тотожними, і для точнішого опису сучасних підходів доречно вживати термін "сучасний гуманізм". Він базується на принципах наукового раціоналізму, свободи мислення, різноманітності нетеїстичних переконань, критичному аналізі, ідеалах демократії та універсальних цінностях людства [45].

Опираючись на фундаментальні психологічні та психолого-педагогічні дослідження таких видатних учених, як Л. Виготський, А. Мей, В. Франкл, була сформульована інноваційна концепція гуманістичної педагогіки — особистісно-діяльнісний підхід. Цей підхід поєднує в собі орієнтацію на особистість із акцентом на діяльність, ґрунтуючись на ґрунтовних наукових здобутках у сфері гуманістичної освіти, виховання та навчання.

Основна ідея особистісно-діяльнісного підходу полягає у розвитку індивіда через активне залучення його до різноманітних видів діяльності та взаємодії з іншими учасниками. У центрі цієї моделі — автономна особистість із власними мотиваціями й цілями, яка володіє свободою вибору у сфері своїх стосунків та меж діяльності.

З огляду на особистісно орієнтований підхід, педагог повинен враховувати унікальні задатки учня, що сприяють його духовно-моральному зростанню, та створювати сприятливі психологічні, соціальні й дидактичні умови для всебічного й гармонійного розвитку особистості.

Як зазначає І. Зайченко, ключовими характеристиками гуманістичної педагогіки є:

1. Пріоритет розвитку фізичних, психічних, інтелектуальних, моральних та інших важливих сторін особистості.

2. Орієнтація на формування вільнодумної та дієвої особистості, здатної робити усвідомлені вибори у різноманітних освітніх та життєвих ситуаціях.

3. Створення необхідних структурних умов для гнучкої й успішної трансформації навчально-виховного процесу.

Ця педагогічна концепція відкриває нові перспективи у сфері освіти та виховання, де особистість виступає центральним суб'єктом, а її розвиток і самореалізація стають провідними пріоритетами.

Гуманістична педагогіка — це сукупність наукових концепцій, які визнають учня не пасивним об'єктом, а свідомим, активним і рівноправним учасником освітнього процесу, що має свободу розвитку відповідно до власних здібностей і інтересів [51].

Головним завданням гуманістичної освіти та виховання виступає формування цілісної особистості, яка сповідує гуманістичні цінності — такі як мудрість, справедливість, мужність, співчуття, працьовитість, інтелектуальність, моральність і людяність. У центрі уваги перебуває не

абстрактний навчальний матеріал, а саме індивід і його гармонійний, всебічний розвиток.

Відповідно, гуманістична педагогіка акцентує індивідуальний підхід і різноманітність форм навчання, стимулюючи розкриття унікального потенціалу кожного студента, заохочуючи його активність, ініціативу та відповідальність. Взаємодія між викладачем і учнем будується на засадах партнерства, поваги і взаєморозуміння.

Отже, гуманістична педагогіка орієнтується на створення такої освітньої атмосфери, де кожна особистість має можливість максимально розвинути свої найкращі якості, базуючись на фундаменті моральних і етичних принципів.

1.3. Характеристики навчального оточення з орієнтацією на гуманістичний підхід

Соціальне середовище, у якому функціонує особистість, слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних рівнів і форм взаємодії, що охоплюють:

1. Можливості для самовираження, розкриття індивідуальних талантів і творчого потенціалу людини.
2. Ступінь цілісності та взаємопов'язаності складових соціального середовища, зокрема соціальних відносин і різноманітних суспільних сфер.
3. Однорідність і збалансованість розвитку всіх елементів соціального оточення.

Фактори, що впливають на соціалізацію та реалізацію особистості в суспільстві, поділяються на дві головні групи: соціальні та матеріально-фізичні. Соціальні умови включають первинні колективи, освітньо-виховний процес, традиції, ритуали й особливості соціального простору конкретного регіону. Матеріально-фізичні умови охоплюють фізичний стан і спосіб життя

учасників освітнього процесу, а також морально-психологічний клімат у колективі та інші супутні чинники.

Елементи конкретного соціального середовища можуть впливати на особистість по-різному: прямо чи опосередковано, випадково чи свідомо, цілеспрямовано чи стихійно. Виховна діяльність покликана мінімізувати негативний вплив деструктивних чинників середовища, які можуть формувати викривлені уявлення та поведінку індивіда.

Людина прагне інтегруватися у різні соціальні групи, щоб усвідомити себе частиною колективу, поєднуючи відчуття «Я» з почуттям «Ми». Це дозволяє подолати самотність, зміцнити віру у власні сили, активізувати вплив на суспільне життя групи та сприяє набуттю унікального життєвого досвіду [6].

Соціально-психологічний образ особистості формується насамперед через безпосередній досвід взаємодії у соціальному середовищі. Цей досвід формується на рівні мікросередовища, яке, в свою чергу, перебуває під впливом ширшого макросередовища, включаючи культурні традиції, соціальні норми та цінності. Таким чином, система вищої освіти сприяє становленню особистісно-професійної моделі, яка синтезує суспільні очікування, виражені через систему цінностей, з професійними вимогами, що усвідомлюються і втілюються у поведінці індивіда в професійному контексті.

Водночас особистість постійно усвідомлює свою приналежність або залежність від інших людей та зовнішніх обставин, що може призводити до втрати індивідуальності — деперсоналізації. Бажання і цілі людини часто обмежуються зовнішніми факторами, що створює відчуття регламентованості світу навколо неї нормами, законами та рішеннями сторонніх. Саме тому теорія соціалізації має ключове значення для розуміння цих процесів.

Соціалізація — це процес, у якому людина, враховуючи свої біологічні основи, опановує необхідні соціальні якості для адаптації і повноцінного існування в суспільстві. У ширшому розумінні це — усвідомлення і засвоєння індивідом норм поведінки, психологічних механізмів, соціальних ролей,

цінностей і установок, що забезпечують ефективне функціонування в конкретному соціальному середовищі.

Теорія соціалізації аналізує вплив соціальних чинників на формування особистості, а також механізми інтеграції індивіда в соціум. Цей складний процес охоплює соціальне сприйняття, набуття практичних навичок, засвоєння норм і ролей, розвиток ціннісних орієнтацій і участь у творчій діяльності. Соціалізація включає в себе засвоєння правил життя, адаптацію, виховання і навчання, що разом формують зростання і розвиток особистості від індивіда до зрілої особистості.

Відповідно до вікових особливостей розрізняють три основні етапи соціалізації: дитячий, підлітковий (або маргінальний) та дорослий, кожен з яких має свої унікальні характеристики. На дитячому етапі основна увага зосереджена на формуванні ціннісних орієнтацій, тоді як доросліша людина, володіючи вже життєвим досвідом, більш критично оцінює оточення. У дорослому віці соціалізація спрямована на адаптацію і корекцію поведінки відповідно до змін у соціальному середовищі.

Процес соціалізації поділяється на дві основні форми — первинну та вторинну. До нього залучені різноманітні агенти та інститути, які також класифікуються на первинні (найближче оточення людини: батьки, сім'я, друзі, викладачі) та вторинні (офіційні установи, організації та інші формальні структури). Для студентів вищих навчальних закладів особливої ваги набувають саме інститути вторинної соціалізації, тоді як зв'язок із сім'єю і батьками може слабшати як у фізичному, так і в психологічному плані. Перебування в новому соціальному середовищі стимулює переосмислення міжособистісних відносин і сприяє формуванню більшої самостійності та особистісної зрілості.

Ілюстрацією цього є діаграма на рисунку 1.5, де показані співвідношення між процесами засвоєння соціальних рис і формування якісних характеристик особистості на різних етапах соціалізації з урахуванням віку. Найбільш інтенсивне засвоєння ключових,

фундаментальних якостей відбувається у ранньому дитинстві, що закладає основу для подальшого життя. У дорослому віці ці процеси продовжують розвиватися, проте набувають нових форм і напрямків відповідно до змін у соціальному контексті.

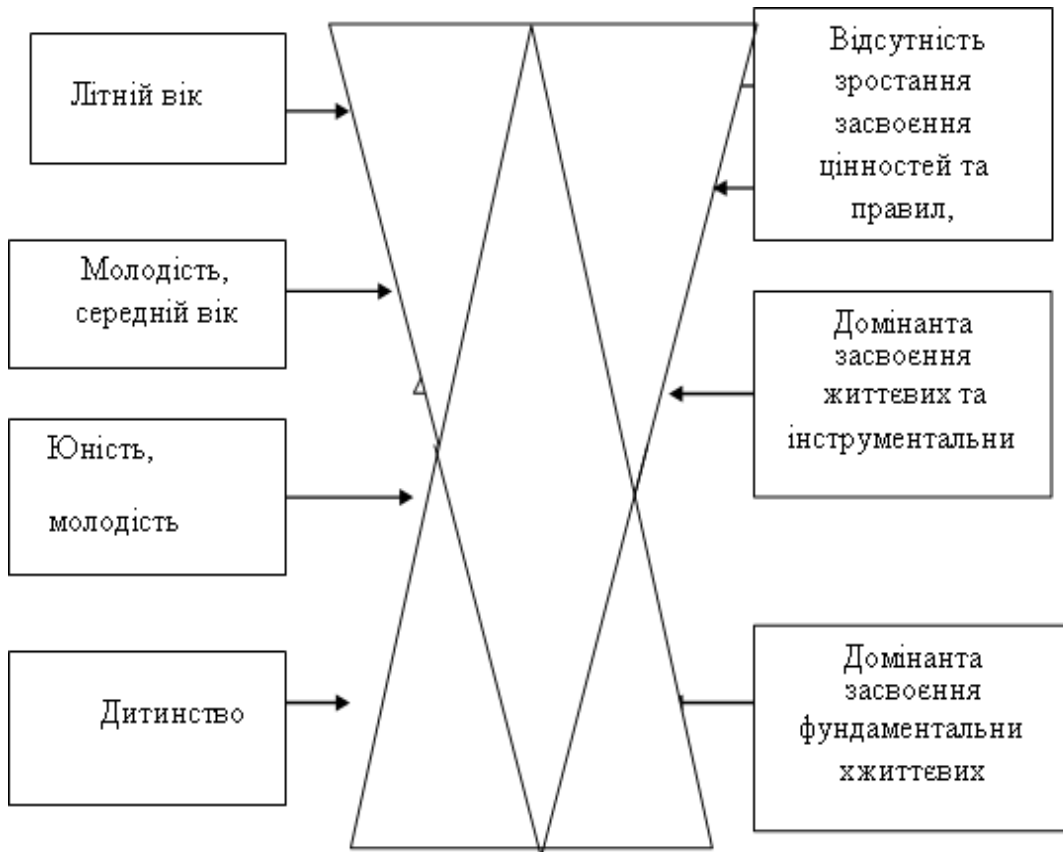

Рис. 1.5. Співвідношення засвоєння та набуття соціальних ознак та якостей у процесі соціалізації і залежно від віку

Варто підкреслити, що перевага одних напрямків розвитку не виключає існування інших. Молодий вік не обмежує людину у здатності до глибшого й зрілого осмислення різних життєвих аспектів. Тому при аналізі впливу соціального середовища на становлення особистості необхідно зберігати об'єктивність і враховувати комплекс факторів, що формують умови її розвитку — природні, економічні, культурні та інші. Це передбачає врахування як еволюційних процесів, так і різноманітних впливів, які можуть по-різному впливати на формування індивіда в різні періоди життя (див. рис. 1.6) [62].

Одним із найважливіших чинників, що безпосередньо формують суспільство та впливають на його членів, є культура — складний комплекс, який визначає особливості суспільних явищ і процесів [40].

Саме через культуру відбувається закладення основ соціалізації і конструювання унікальної індивідуальності кожної людини. Культурні коди й традиції задають неповторний образ розвитку суспільства в кожному історичному добу, задаючи тим самим спрямованість і природу соціалізаційних процесів. У результаті культура стає фундаментом, що формує соціальні структури та сприяє їх еволюції в часі.

Рис. 1.6. Чинники формування стану соціуму

Особистість формується і розвивається в рамках суспільства через складний процес соціалізації, який забезпечує засвоєння знань, навичок, мовних засобів, цінностей, традицій та норм поведінки, властивих конкретній соціальній групі і суспільству загалом. Культура виступає об'єднуючим чинником, що сприяє інтеграції та цілісності соціуму.

Соціалізація може бути представленою у вигляді системи «дитина – сім'я – особистість», де сімейне середовище є фундаментальним, адже саме тут дитина отримує перші уявлення про соціальні взаємодії і соціальні ролі. Через виховання в сім'ї відбувається первинне освоєння рис, знань і навичок, які формують особистісний фундамент [7].

Культура впливає на особистість також через встановлення системи цінностей, яка визначає стандарти оцінки і поведінки. Вона охоплює процес навчання культурним нормам, засвоєння соціальних ролей і передачу моральних принципів від старших поколінь до молодших, формуючи уявлення про добро і зло. Людські потреби, які спочатку мають біологічний характер, у процесі соціалізації трансформуються в інтереси та цінності. Ієрархія цих цінностей визначає поведінкові реакції та вибір засобів для задоволення потреб. Вона постійно еволюціонує під впливом культурного контексту і соціального досвіду.

Важливим елементом соціальних відносин є типовий набір моделей поведінки — стандартизовані сценарії дій, що регламентують, як слід поводитись у певних обставинах. Ці зразки відображають усталені культурні норми і слугують керівництвом для соціальної взаємодії. Вони стають основою організації суспільних груп, визначаючи прийнятні стандарти поведінки і підтримуючи соціальну гармонію [7].

У процесі історичного розвитку суспільства сформувалися усталені механізми організації спільної діяльності людей, за якими взаємодія між індивідами регулюється соціальними нормами та культурними моделями поведінки. Ці норми і моделі не є довільним вибором окремої особи, а встановлюються і підтримуються суспільством як сталі орієнтири соціальної поведінки. Освіта виступає ключовим інструментом, що забезпечує гармонізацію індивідуальних дій із цими соціальними стандартами.

Хоча існують різні підходи до розподілу функцій освіти, більшість дослідників однак згодні у тому, що освіта має вирішальне значення як для розвитку особистості, так і для еволюції суспільства загалом. Аналіз

теоретичних джерел дозволяє виділити основні функції освіти: генетичну - формування індивіда; технологічну - розвиток технічного потенціалу та інновацій; культурну - збереження і передачу культурної спадщини; освітню - інтеграцію навчання, виховання і саморозвитку; культурно-соціальну - взаємозв'язок між освітою і культурними процесами суспільства; економічно-професійну = регулювання зв'язків освіти та економічної сфери; соціальну - вплив на структуру суспільства і соціальну мобільність; соціального захисту - сприяння самореалізації особистості у різних сферах життя; історично-трансмисійна - передача досвіду і знань наступним поколінням; соціалізаційну - інтеграцію особистості в суспільство; соціального контролю - підтримання стабільності через нормативне регулювання поведінки; та селекційну - відбір кандидатів для виконання певних ролей у суспільстві.

Для обґрунтування ролі освітнього середовища у вищому навчальному закладі важливо зрозуміти сутність цього поняття. Освітнє середовище ЗВО - це складна, багатокомпонентна та багатосуб'єктна система, що істотно впливає на професійний і особистісний розвиток студентів. Воно готує їх до майбутньої фахової діяльності або подальшого навчання, сприяючи ефективному виконанню соціальних ролей та самореалізації протягом життя. Це середовище включає різноманітні ресурси та умови - матеріальні, фінансові, особистісні, технологічні, організаційні, репутаційні, які підтримують освітній процес і забезпечують всебічний культурний та особистісний розвиток кожного студента.

До основних складових освітнього середовища закладу вищої освіти належать такі компоненти:

1. Індивідуальний компонент, який об'єднує учасників освітнього процесу та відображає їхні взаємозв'язки й взаємодію.
2. Аксіологічно-смысловий компонент, що формує ціннісні орієнтири, етичні норми та моральні засади серед студентів, сприяючи їхньому становленню як відповідальних громадян.

3. Інформаційно-змістовний компонент, який включає основні та додаткові освітні програми, позааудиторні проекти, соціальні ініціативи, а також нормативно-правову базу, що регламентує освітню діяльність і взаємодію її учасників.

4. Організаційно-діяльнісний компонент, що охоплює різноманітні форми, методи, стратегії та технології комунікації й співпраці між суб'єктами освіти, а також структури управління і механізми реалізації освітнього процесу.

5. Просторово-предметний компонент, який включає фізичну інфраструктуру — аудиторії, комп'ютерне оснащення, бібліотеки, умови проживання, а також внутрішнє облаштування і дизайн навчальних приміщень (рис. 1.7).

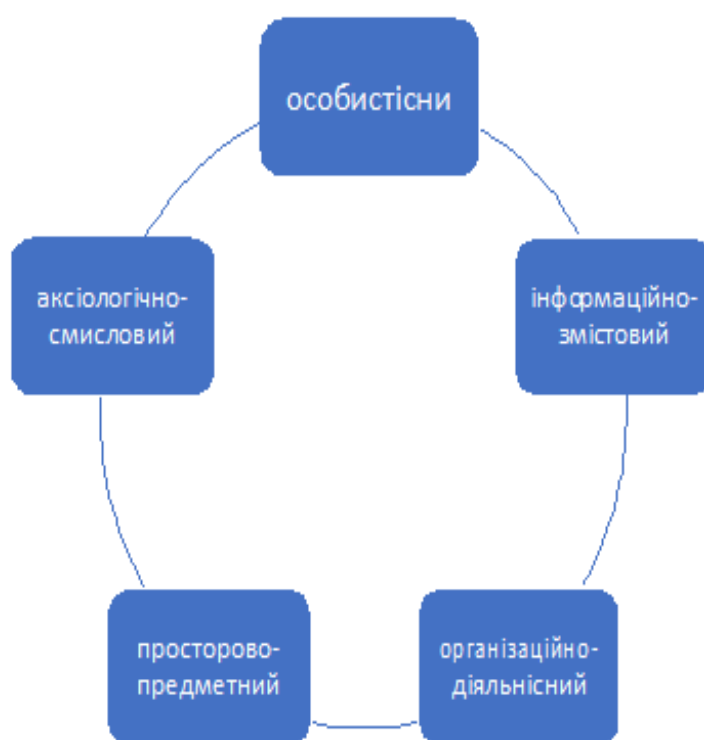

Рис. 1.7. Структурні компоненти освітнього середовища ЗВО

Такий поділ дає змогу розглядати всі ресурси та умови освітнього середовища як чинники, що безпосередньо впливають на розвиток учасників

освітнього процесу. Зміна цих складових дозволяє моделювати та оптимізувати всі етапи навчання, покращуючи кінцеві результати підготовки фахівців. Відтак, освітнє середовище вищого навчального закладу виступає вирішальним чинником у формуванні і розвитку особистості протягом усього періоду навчання.

Освітнє середовище вважається ефективним і повноцінним лише тоді, коли воно створює умови для всіх учасників навчального процесу, які дозволяють задовольнити їхні освітні потреби, сприяючи розвитку особистості та реалізації її потенціалу. Інакше кажучи, таке середовище має бути спрямоване на людину і пронизане гуманістичними цінностями.

Раціональне управління навчальним простором у вищому навчальному закладі можливе за умови чіткого усвідомлення його ключових завдань. Сам термін «освітнє» підкреслює, що це саме навчальне оточення, основна функція якого — освітня діяльність. Водночас глибший аналіз свідчить про багатогранність цієї функції.

На нашу думку, серед базових функцій освітнього середовища, що відповідають його призначенню, варто виділити такі: освітньо-професійну, соціалізаційну в освітньому контексті, навчально-професійну, навчально-соціалізаційну, навчально-культурну, а також навчально-світоглядну, яка орієнтована на формування гуманістичного світогляду випускника.

Сучасна мета вищої освіти в Україні полягає в тому, щоб надати студентам широкий спектр знань, умінь і компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності (освітньо-професійна функція). Однак роль вищої освіти виходить далеко за рамки суто підготовки до професії. Ідеалом є виховання самодостатньої духовно-моральної особистості, що володіє багатограним культурним надбанням і здатна застосовувати набуті культуротворчі навички для розвитку й самореалізації в усіх сферах життя (освітньо-культурна функція). Це досягається завдяки впровадженню гуманістичних принципів у взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу (гуманістична функція).

У додатку А наведено 15 критеріїв, розроблених Фредеріком Хецбергом для мотивації та організації праці. На нашу думку, ці ж критерії цілком можна застосувати для комплексного аналізу освітнього середовища з метою виявлення факторів, що сприяють успішній самореалізації студентів у закладах вищої освіти, а також для визначення ключових ознак студентоцентричності - фундаментальної складової гуманістичного освітнього простору.

Ми не прагнемо ідеалізувати сучасних студентів в Україні. Дискусії навколо якості освіти часто звертають увагу на неоднозначне ставлення здобувачів до навчального процесу: іноді вони демонструють пасивність і можуть проводити час у вищому навчальному закладі, не приділяючи належної уваги власній освіті. Однак ми підтримуємо позицію, згідно з якою навіть за умов академічної пасивності перебування студента серед однолітків та взаємодія з компетентними викладачами сприяють глибшій соціалізації та культурній адаптації порівняно з рівнем шкільної чи сімейної освіти.

Таким чином, освітнє середовище виконує додаткову важливу функцію - освітньо-соціалізаційну, що є невід'ємною частиною формування особистості в системі вищої освіти.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ АСПЕКТІВ НА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО

2.1. Значущість педагогічної постаті у формуванні гуманістично зорієнтованого середовища у вищій освіті

У сучасному світі освіта виступає однією з наймасштабніших і найвпливовіших сфер людської діяльності. На сьогодні вона охоплює понад мільярд учнів і студентів, а також близько 50 мільйонів педагогів по всьому світу. За останні десятиліття значення освіти у суспільстві значно посилилося, адже майбутнє як суспільств, так і окремих особистостей дедалі більше залежить від її якості.

Водночас уже з середини ХХ століття вчені-освітяни дійшли висновку, що науково-технічний прогрес не може слугувати панацеєю від усіх соціальних і особистісних викликів. Незважаючи на значне зростання виробничих потужностей, мільйони людей продовжують жити поза межами прийняттого рівня добробуту. Глобальна екологічна криза досягла критичних масштабів, загрожуючи не лише навколишньому середовищу, але й самому існуванню людства. Експлуатація природи часто веде до руйнування духовних цінностей і втрати гармонії з навколишнім світом.

Сьогодні все більше розуміється, що прогрес людства не можна зводити лише до економічного зростання або технічних інновацій. Головним чинником подальшого розвитку стане рівень культури, духовності та мудрості людини. Як слушно підкреслював Еріх Фромм, важливо не лише що ми маємо, але й ким ми є і як використовуємо свої ресурси. Тому живе спілкування і взаємодія між людьми зберігають свою актуальність, навіть у добу швидкого технічного прогресу, коли новітні технології стають альтернативою традиційним методам передачі знань у навчанні.

Дослідники в галузі освіти одностайні: педагогічна діяльність у закладах вищої освіти має на меті підготовку висококваліфікованих фахівців, які не лише здатні успішно інтегруватися на ринку праці, а й активно брати участь у політичному, соціальному, культурному та інших важливих аспектах суспільного життя [13; 39; 50].

Педагогічна діяльність - це багатшарова, складна система, де ключове місце належить дидактичній складовій, що формує основу для всіх інших видів педагогічної роботи. У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом технологій, освітні системи змушені оперативнo реагувати на зміни ринку праці, ретельно відстежувати суспільні очікування від майбутніх фахівців і адаптувати свої навчальні програми, щоб відповідати цим викликам [12].

У глобальному сенсі така адаптація веде до формування образу всебічно розвиненої, освіченої особистості, а більш конкретно — до створення профілю професіонала, який буде відповідати викликам майбутнього. Важливо не лише визначити, які інтелектуальні ресурси, знання й уміння мають бути властиві людині наступних поколінь, а й впровадити це у педагогічну практику.

Педагогічна наука сьогодні однозначно підтверджує нерозривність навчального процесу і виховання. Надання студентам знань неможливо відокремити від формування в них критичного мислення, самостійності й уміння вибудовувати власні позиції. Велике значення має особистість викладача — його харизма, моральність і вміння викликати зацікавленість та довіру визначають глибину освітнього і виховного впливу.

Вчені систематизували найважливіші якості викладача, розділяючи їх на головні (домінантні) та другорядні (периферійні) [3; 31]. До перших належать гуманність, соціальна активність, інтелект, а також моральні чесноти — чесність, справедливість, гідність, порядність. Не менш важливими є працелюбність, здатність генерувати інновації, приймати

нестандартні рішення, ефективна комунікація, діалогові навички і педагогічна інтуїція.

До менш домінуючих, але не менш цінних, якостей відносяться доброзичливість, артистизм, почуття гумору і життєва мудрість.

Ці характеристики формують не лише репутацію викладача, але й визначають загальний тон освітнього середовища. Викладач у цій системі — центральна фігура, чий приклад і стиль спілкування суттєво впливають на розвиток студентів, формуючи не тільки їх знання, а й моральні, світоглядні орієнтири.

Сучасні трансформації у вищій освіті спрямовані насамперед на індивідуальний розвиток студента, формування його професійної ідентичності та всебічне становлення особистості. Водночас від викладача вимагається високий рівень особистісної й соціальної зрілості, який відповідає складним викликам сучасності.

Професіоналізм педагога – це не просто набір навичок, а глибинна характеристика його як суб'єкта освітнього процесу, що відображає поєднання високорозвинених особистісних і професійних якостей, необхідних для досягнення справжньої ефективності в навчанні й вихованні.

Успішність викладацької діяльності значною мірою визначається його професійно-педагогічною орієнтацією – цілісною системою мотивів, переконань, цінностей та інтересів, які формують його світогляд і спрямовують зусилля на досягнення освітніх цілей. Ця орієнтація може проявлятися у різних формах [33]:

Справжня педагогічна орієнтація передбачає глибоку зацікавленість викладача у розвитку особистості студента через свій предмет. Такий педагог стимулює у студентів внутрішню мотивацію, підживлює прагнення до професійних знань, сам є носієм цих компетенцій.

Формально-адміністративна орієнтація зводиться до механічного виконання навчальних програм без урахування унікальних потреб і

потенціалу студентів, що породжує бюрократичний підхід і послаблює освітню ефективність.

Егоцентрична (хибна) орієнтація проявляється, коли викладач зосереджується на власному самовираженні, кар'єрному зростанні, замість того щоб спрямувати увагу на студентів. Наслідком цього стає зниження студентської активності та інтересу до навчання [33].

В умовах сучасного суспільства, яке переживає культурні й ціннісні зсуви, викладачі стоять перед високими вимогами, адже саме вони формують культурний і моральний фундамент майбутніх поколінь. У цьому контексті питання іміджу педагога набуває особливої ваги. В Україні, де традиційні орієнтири перебувають у кризі, престижність професії викладача вищої школи стає надзвичайно актуальною темою [59].

Проте чимало педагогів недооцінюють значення свого іміджу, не усвідомлюючи, яке перше враження вони справляють на студентів і колег. А це враження є ключовим у встановленні довірливих і продуктивних стосунків.

Позитивний імідж викладача – це потужний ресурс, що значно підсилює його вплив у педагогічному процесі. Якщо викладач здатен з перших хвилин комунікації створити образ харизматичної, привабливої особистості, він швидше здобуває довіру та повагу студентів. Такий педагог стає не лише джерелом знань, а й духовним наставником, до якого прагнуть прислухатися та наслідувати.

Імідж фахівця — це складна й багатогранна конструкція, що об'єднує професійні компетенції, особистісні риси, ціннісні орієнтири, а також емоційні та психологічні переживання. Він має виразно суб'єктивний характер і відіграє ключову роль у ефективності педагогічної діяльності та виховного впливу у вищому навчальному закладі. Цей імідж проявляється у щоденних взаємодіях викладача зі студентами, колегами та в колективній роботі.

Проте сприйняття іміджу викладача варто розглядати через різні призми:

З погляду суспільства, яке очікує від педагога не лише професіоналізму, а й високих моральних стандартів і статусу культурного провідника.

З позиції самого навчального закладу, що формує власні специфічні вимоги до фахівця, які можуть узгоджуватися з суспільними очікуваннями, але інколи набувають унікального професійного акценту, а також з урахуванням критеріїв науково-педагогічної спільноти.

З точки зору студентів, для яких образ викладача є предметом особистих очікувань, іноді емоційних і не завжди об'єктивних.

І, нарешті, з позиції самого викладача, який активно формує свій імідж, прагнучи подати себе у певному світлі та впливати на власну репутацію в очах молоді і суспільства загалом.

Урахування усіх цих різнопланових аспектів робить питання побудови іміджу викладача вищої школи надзвичайно актуальним і складним завданням. Імідж педагога — це не лише відображення його реальних якостей, а й результат взаємодії із зовнішнім світом, його сприйняття іншими. Саме тому системне формування цього образу, з урахуванням усіх сторін педагогічної взаємодії, має стати пріоритетом у підготовці майбутніх викладачів (рис. 2.1) [67].

Безперечно, фундаментом освітнього процесу є гармонійна взаємодія між викладачем і студентами, яка створює середовище спільного пошуку знань і особистісного зростання. Однак саме інтерес до навчальної дисципліни часто пробуджується через контакт із викладачем як живою, яскравою особистістю. Його голос, манера поведінки, невербальні сигнали — жести, міміка, стиль одягу, рухи — формують унікальну комунікативну атмосферу, впливають на довіру і відкритість студентів. Спершу аудиторія оцінює людину, яка стоїть перед нею, і лише потім — зміст лекції чи практики [67].

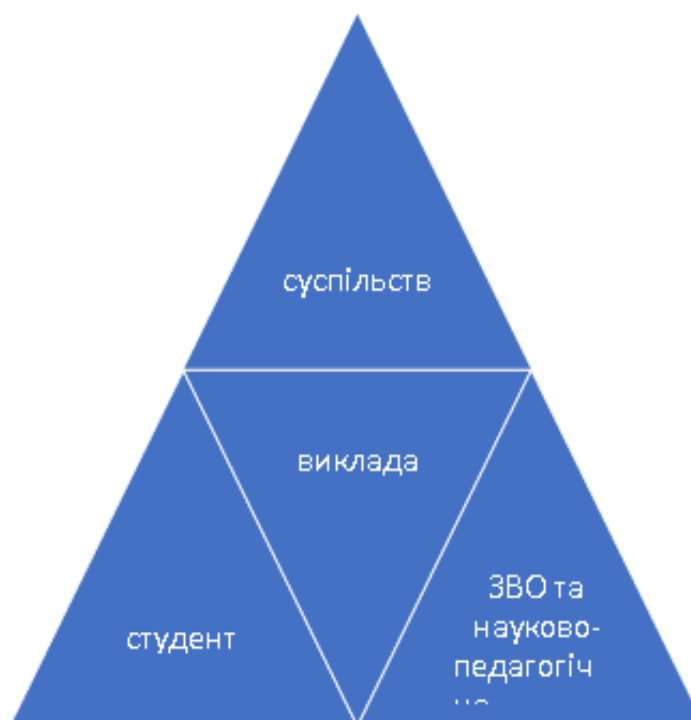

Рис. 2.1. Джерела формування іміджу викладача ЗВО

Перші миті зустрічі часто вирішують, яким буде враження студентів про викладача, навіть до того, як пролунає перше слово. Основні складові педагогічного іміджу включають:

- Зовнішній вигляд, що притягує увагу, налаштовує на позитив і демонструє професіоналізм;
- Вербальні й невербальні засоби комунікації, які забезпечують ефективний контакт зі студентською аудиторією;
- Внутрішню гармонію образу з особистим «Я» педагога та його професійною роллю [67].

Одяг, зовнішній вигляд і поведінка викладача не лише утримують увагу, а й задають емоційний тон занять, впливаючи на сприйняття і настрої студентів, що може як допомагати, так і заважати педагогічному процесу.

Важливим критерієм є також володіння викладачем літературною українською мовою, розуміння сучасних мовних норм, вміння працювати зі спеціалізованою термінологією та налагоджувати ефективну комунікацію.

Жестикуляція має бути контрольованою, без агресивних рухів, а міміка – доброзичливою і доречною до ситуації.

Великий педагог К.Д. Ушинський підкреслював: «особистість творить особистість». Сучасний викладач перестає бути лише джерелом інформації – він стає наставником, який надихає, викликає інтерес і пробуджує творчі здібності. Його завдання — розвивати у студентів самостійність, критичне мислення та прагнення до пізнання, будучи для них прикладом для наслідування.

Закономірно, що задоволений своєю професією викладач проявляє гуманність і демократичність у спілкуванні зі студентами. Впевненість у власних можливостях відображається у самосприйнятті педагога й створює сприятливу атмосферу для розвитку студентів. Такий викладач стає джерелом мотивації і стимулом для досягнень молоді.

Насамкінець варто підкреслити, що успішність науково-педагогічної діяльності значною мірою залежить від підтримки адміністрації закладу. Система справжніх стимулів і заохочень для професійного зростання викладача є важливою складовою гуманізації освітнього середовища.

2.2. Розвиток ключових якостей особистості як основа та засіб професійного становлення майбутнього викладача

Освітнє середовище навчального закладу перш за все орієнтоване на цілеспрямований професійний розвиток майбутніх спеціалістів, створюючи необхідні умови для формування ключових компетенцій, які забезпечать їх успішність у кар'єрі.

З позиції гуманістичного підходу, одним із найважливіших професійних ресурсів сучасного викладача є високий рівень комунікативної майстерності. Саме завдяки їй відбувається налагодження ефективної взаємодії, а також формування сприятливого мікроклімату в колективі, що є фундаментом для продуктивної роботи в межах управлінської структури.

Демократичність і гуманність у діях педагога підтримують дух співпраці, взаємної підтримки та готовності до спільної роботи з колегами та керівництвом.

Сьогоднішній педагог повинен опановувати низку ролей, зокрема:

Керівник, який володіє повноваженнями для управління підрозділом чи організацією;

Лідер, здатний вести за собою, завдяки авторитету, професіоналізму і особистим якостям;

Дипломат, який встановлює партнерські зв'язки та вирішує конфлікти;

Вихователь, що формує єдність команди і спрямовує її розвиток у потрібному напрямку;

Інноватор, який оцінює та впроваджує нові ідеї й технології;

Особистість, що слугує зразком для колег і студентів своїми моральними й професійними якостями.

Розвинення цих компетенцій є запорукою ефективного професійного становлення педагога та його успіху. При цьому життєво необхідною є підтримка адміністрації закладу освіти, що має створювати належні умови і стимулювати постійний професійний ріст працівників через систему мотивації.

Відомі педагогічні менеджери, консультанти та експерти світового рівня — такі як Френсіс Роджерс, Джек Уелч, Акіо Моріта, Філіп Кросбі, Майкл Портер, Генрі Мінцберг — окреслюють профіль висококласного педагога так:

1. Глибоко розуміє потреби «клієнта» (студента) і спрямовує зусилля на їх задоволення;
2. Заохочує інноваційні підходи та надихає команду креативними ідеями;
3. Береться за відповідальність навіть тоді, коли інші ухиляються від неї;

4. Створює та просуває новаторські концепції, що ведуть до кардинальних змін;
5. Формує команду талановитих спеціалістів і управляє нею як партнер, максимально розкриваючи потенціал кожного;
6. Постійно оновлює власні знання і навчає інших;
7. Активно впроваджує передові технології;
8. Ефективно долає психологічні бар'єри між підрозділами, сприяючи зміцненню командного духу;
9. Виховує корпоративну культуру в освітньому колективі.

Ці риси визначають ступінь успіху і впливу висококваліфікованого педагога на організацію та її колектив [51].

Як показує аналіз, фундаментальні складові професіоналізму викладача, що визнаються в управлінській практиці, базуються на його здатності досягати поставлених завдань через творчий підхід, інтелектуальні ресурси та розуміння мотивацій інших людей. В умовах жорсткої конкуренції в Україні, незалежно від галузі чи масштабів підприємства, саме ефективне управління стає ключовим чинником успіху. Тому підготовка компетентних педагогів-менеджерів, здатних налагоджувати продуктивну комунікацію і взаємодію, набуває особливої актуальності.

У сучасному світі, де конкуренція зростає надзвичайно швидко, педагог повинен поєднувати в собі функції управлінця й лідера — бути енергійним, вміти надихати й мотивувати команду. Вони повинні приймати виважені рішення і втілювати їх у життя, а також знаходити ті ідеї, що об'єднують колектив і сприяють спільному руху до мети. Головним інструментом у цьому є високоефективна комунікація.

Потужна комунікація не лише приваблює до команди найкращих спеціалістів, але й запобігає конфліктам, стимулює появу інноваційних ідей. Усвідомлення особливостей різних каналів передачі інформації є важливим чинником у налагодженні ефективної взаємодії, адже саме це робить спілкування більш зрозумілим і продуктивним. Найголовніше — вміння

ефективно комунікувати суттєво підвищує результативність роботи, тож опанування цього інструменту має бути свідомою метою.

Відомий менеджер Джек Уелч підкреслював, що швидкість прийняття та реалізації рішень — одна з ключових рис успішних організацій і їх керівників у сучасних умовах. Він наголошував, що постійні зміни й активне стимулювання команди до них, за умови поваги до кожного, є запорукою процвітання.

Ці принципи цілком можна адаптувати до освітньої сфери в Україні, де і викладачі, і студенти повинні відчувати взаємну повагу.

Важливо також розуміти, коли випускник справді набуває статусу педагога. Це не відбувається автоматично з моменту отримання диплому, а лише тоді, коли він усвідомлює свою відповідальність за власні вчинки і дії інших, постійно приймає рішення й несе за них відповідальність. Тому навички такої поведінки слід формувати задовго до початку професійної діяльності.

У цьому контексті особливе значення має студентське самоврядування як унікальна школа педагогічного управління і одночасно важливий інструмент демократизації освітнього простору.

Як зазначає К. Трибулькевич, «питання студентського самоврядування набуває особливої ваги в умовах становлення демократичної держави, адже молодь — це не лише виборці та майбутні політичні лідери, а й носії політичної культури. Формування цієї культури залежить від того, наскільки реалізовані права студентів у вищій школі, наскільки вони розуміють свої права, свободи і відповідальність за їх використання. Крім того, це стосується навчання молоді бути одночасно лідерами і слухачами» [57].

Студентське самоврядування виступає як фундаментальний елемент виховного процесу, який реалізується через організовану діяльність самих студентів, що ґрунтується на засадах вибору, автономії та добровільної участі у власному управлінні. Вищі навчальні заклади України регламентують функціонування органів студентського самоврядування, спираючись на чинні

нормативно-правові документи, серед яких Положення «Про державний вищий навчальний заклад», Типове положення «Про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах» та Закон України «Про вищу освіту». Організація виборчого процесу, структура, форми діяльності й повноваження студентських органів можуть суттєво відрізнятися залежно від конкретного університету.

Відповідно до досліджень О. Шпаківської [65], ключові тенденції функціонування студентського самоврядування у ЗВО України такі:

1. Самоврядування розглядається як здатність академічної спільноти самостійно або через представницькі органи приймати рішення у межах власної компетенції.

2. Воно спрямоване на всебічний розвиток особистості кожного студента через активне залучення у навчально-виховний процес.

3. Академічна громада, що охоплює всіх студентів, є першою і головною ланкою самоврядування, забезпечуючи рівні права на участь для всіх.

4. Студентське самоврядування в Україні функціонує на засадах законності, колегіальності та партнерства між академічною спільнотою й державою в освітній сфері, маючи власну правову, організаційну та фінансову автономію у межах визначених законом повноважень.

5. В університетах утворюються автономні системи студентського самоврядування, які можуть працювати як окремо, так і у співпраці для вирішення актуальних питань.

Водночас, аналіз практики показує, що потенціал самоврядування у виховному й соціалізаційному плані часто використовується неефективно або залишається невикористаним. Поширеними проблемами є як надмірний контроль з боку викладачів, так і їхня байдужість до процесів самоврядування. Хоча студенти формально є суб'єктами педагогічного управління, багато з них ще не готові повною мірою реалізувати цю роль.

О. Шпаківська здійснила комплексний аналіз студентського самоврядування у закордонних вищих навчальних закладах, виявивши, що дослідження здебільшого фокусуються на таких ключових напрямках [65]:

- Захисті студентських інтересів на всіх рівнях системи вищої освіти.
- Підтримці та реалізації ініціатив студентів у навчально-виховній, науковій, професійній, культурній та інших сферах діяльності.
- Покращенні ефективності взаємодії між студентською спільнотою та адміністрацією університетів.
- Гарантуванні дотримання прав і свобод студентів згідно із загальнодержавними стандартами.
- Співпраці з державними та місцевими органами влади.
- Організації студентського побуту, дозвілля, подорожей та працевлаштування.
- Формуванні інформаційного середовища, що забезпечує зв'язок студентів зі світовими ресурсами.

Досвід роботи студентського самоврядування у країнах як Франція, Польща, Канада та Велика Британія демонструє раціональний, гнучкий підхід без зайвого бюрократичного навантаження. Студенти активно залучені до управлінських структур на різних рівнях: від центральних університетських рад до факультетських студентських органів, рад гуртожитків, а також міжнародних об'єднань, як, наприклад, Європейський студентський союз.

Значущість студентського представництва в цих органах очевидна:

- У складі адміністративних рад студенти формують від 20 до 25% від загальної кількості членів, що може становити до 30 осіб.
- У радах, які опікуються навчанням та студентським життям, їхній внесок сягає 40-50%, а кількість учасників коливається від 20 до 40 осіб.

У наукових радах студентське представництво може складати до 12,5% від загальної чисельності (близько 40 осіб) [65].

Особливу увагу заслуговує польський досвід організації студентського самоврядування, який вирізняється високим рівнем залученості студентів до

управлінських процесів університетського життя. Студентські об'єднання в Польщі мають не лише консультативну функцію, а й закріплені на законодавчому рівні повноваження впливати на ключові рішення вишу. Вони делегують своїх представників до сенату університету та до профільних комісій — таких як наукова, контрольна, бібліотечна тощо. Законодавчо визначено, що частка студентів у цих органах не повинна перевищувати чверть від загального складу, тобто 25%.

Виборчий процес до сенату є публічним і відкритим: він охоплює представників усіх форм навчання — як денного, так і заочного, а також аспірантів. Кандидати активно беруть участь у передвиборчій боротьбі: створюють команди підтримки, організують зустрічі, публічно виступають, агітують та навіть вдаються до символічних «подарунків» - на кшталт солодощів або сувенірів [30].

Одна з визначальних переваг польської моделі - фінансова незалежність студентського самоврядування. Наприклад, річний бюджет самоврядних органів Варшавського університету сягає приблизно \$200 000, і ці кошти закріплені за студентами в межах університетського бюджету відповідно до законодавчих норм. Додатково дозволяється приймати благодійні внески та допомогу від спонсорів. Отримані фінанси спрямовуються на утримання офісів, підтримку факультетських ініціатив, надання грантів для студентських організацій та забезпечення функціонування самоврядних структур.

Значущим інструментом впливу студентів на адміністративні рішення є їхнє право брати участь у формуванні вартості навчання, а також участь у затвердженні кандидатури проректора з питань студентського життя.

Паралельно, варто розглянути й досвід Канади, де система студентського самоврядування ґрунтується на демократичних принципах і є результатом глибоких соціальних трансформацій. Тамтешні студенти мають широкі можливості для захисту власних прав і впливу на університетську політику завдяки чітко структурованій системі молодіжного представництва та належному фінансуванню.

У контексті української системи вищої освіти І. Василенко пропонує низку перспективних змін, спрямованих на модернізацію моделі студентського самоврядування [8]:

- посилення інтеграції між самоврядними структурами студентів і керівництвом ЗВО;
- розширення сфери впливу самоврядування за межі університетської громади;
- удосконалення фінансової системи підтримки студентських ініціатив;
- розвиток власних медіа-платформ студентства;
- формування чітких вимог до якостей лідерів студентського самоврядування;
- впровадження прозорих механізмів планування та звітності;
- залучення до самоврядування студентів усіх курсів і форм навчання, що сприятиме розвитку лідерства, відповідальності та творчого мислення.

Розбудова гуманістичного освітнього простору у вищій школі невіддільна від активної інтеграції у міжнародне академічне співтовариство. Йдеться не лише про обмін студентами та викладачами між університетами, а й про створення платформи для міжкультурного діалогу, усунення стереотипів і поширення ідей толерантності та відкритості у взаєминах. Така співпраця між ЗВО різних країн сприяє формуванню глобального світогляду у студентів, розумінню різноманітних освітніх моделей і принципів демократичного самоврядування.

Значним кроком у цьому напрямі стала постанова Кабінету Міністрів України №579 від серпня 2015 року, яка закріпила «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність». Цей документ фактично створив нормативну основу для вільного академічного обміну, відкривши можливості не лише студентам, а й викладацькому складу долучатися до освітнього процесу в інших університетах, як в Україні, так і за кордоном [49].

Серед головних положень документа варто виділити:

1. Гарантію права кожного учасника освітнього процесу на участь у програмах мобільності.

2. Розмежування типів і форм мобільності з урахуванням освітніх і наукових потреб.

3. Підхід до зарахування кредитів за принципом змістовної відповідності (на основі ECTS), а не за назвою курсів.

4. Збереження академічних і соціальних гарантій для учасників програм мобільності: студенти зберігають стипендії та місця навчання, викладачі — робочі місця у базовому закладі.

Академічна мобільність — не просто обмін досвідом, а інструмент реалізації стратегічних цілей реформування вищої освіти України, згідно з нормами Закону України «Про вищу освіту», і шлях до посилення міжнародного авторитету українських ЗВО.

Однак на практиці ініціативність та включеність студентів у розвиток власної освітньої траєкторії поки що залишаються на низькому рівні. Науковці, зокрема Б. Коротяєв і В. Курило, звертають увагу на тенденції пасивності серед молоді, небажання до самостійного опанування знань і відсутність внутрішньої мотивації до розвитку. Вони підкреслюють, що головне завдання вищої школи — не лише в передачі знань чи контролі за засвоєнням інформації, а у формуванні у студентів здатності до автономного мислення, самовдосконалення і творчого самовираження [29].

Важливою інституційною складовою, здатною стимулювати ці процеси, є студентське самоврядування. Виконуючи функції елементу управлінської структури вищого навчального закладу, воно створює простір для набуття управлінських і лідерських навичок, прийняття рішень, організації командної діяльності. Саме в межах самоврядних ініціатив студенти мають змогу практикуватися в реальному управлінні, розвивати відповідальність, вміння діяти на засадах демократії та самостійності.

Ефективність діяльності органів студентського самоврядування значною мірою залежить від налагодження горизонтального партнерства між

студентами та адміністрацією закладу, а не від домінування однієї сторони в управлінській структурі. Рівноправний діалог і спільне прийняття рішень створюють простір для активної участі студентської молоді в житті університету та формують атмосферу довіри й відповідальності. У цьому контексті особлива роль належить викладачу-менеджеру, який не тільки координує процес, але й демонструє професіоналізм, ініціативність і здатність до результативного управління, водночас формуючи власні лідерські компетенції.

Під час фахової підготовки майбутніх педагогів у ЗВО слід враховувати, що сучасний ринок праці висуває до управлінських кадрів все більш комплексні вимоги. Потенційні роботодавці цінують не лише спеціалізовані знання, а й гнучкість, багатопрофільність, креативність, здатність працювати в умовах невизначеності й адаптуватися до динамічних змін. Успішний управлінець сьогодні — це фахівець, який має широкий спектр міждисциплінарних компетентностей і вміє поєднувати аналітичне мислення з навичками емоційного інтелекту.

Найбільш затребувані якості сучасного лідера включають:

1. Вміння ефективно організовувати та координувати командну діяльність.
2. Наявність авторитету, що базується на довірі, послідовності та здатності надихати інших.
3. Готовність до конструктивного діалогу та компромісів заради досягнення спільних цілей.

Лідерство в освітньому та управлінському контексті можна визначити як здатність впливати на поведінку та мотивацію інших у ключові моменти взаємодії. Лідерські здібності формуються не стихійно, а як результат цілеспрямованої професійної підготовки, що охоплює як особистісні риси (темперамент, стресостійкість, емпатію), так і практичні навички (управлінське планування, комунікація, стратегічне мислення). Поступове

формування таких рис ще на етапі навчання є запорукою майбутньої кар'єрної успішності й конкурентоспроможності випускника на ринку праці.

У сучасних умовах, коли Україна переживає серйозні трансформації, пов'язані з глибокою соціально-економічною кризою, зовнішньою агресією та потребою в інтеграції до європейського простору, зростають вимоги до якості управлінських кадрів у сфері освіти. Успішна модернізація країни потребує високопрофесійних педагогів-лідерів, здатних забезпечувати ефективне управління змінами, формувати ціннісні орієнтири для молоді та бути провідниками гуманістичних і демократичних принципів у суспільстві.

Наявність розвинених лідерських якостей у педагога є одним із ключових чинників його професійної успішності в умовах глобальних цивілізаційних змін ХХІ століття. Ці якості передбачають не лише гнучкість мислення й здатність до стратегічного бачення, але й високий рівень духовної, моральної та громадянської свідомості. Педагог-лідер вміє об'єднувати команду навколо спільної мети, приймати виважені управлінські рішення та нести повну відповідальність за їх реалізацію.

Під час підготовки майбутніх фахівців педагогічної сфери особлива увага має приділятися розвитку комплексу ключових компетентностей, які визначають професійну зрілість і ефективність управлінської діяльності. До таких компетентностей, відповідно до професійних стандартів, належать: стратегічно-організаційні навички, здатність до обґрунтованого прийняття рішень, аналітичне мислення, адміністративні здібності, комунікативна гнучкість, психолого-педагогічна обізнаність, а також практичні навички управління виробничими процесами (див. табл. 2.1). Саме завдяки цим компетенціям сучасний менеджер здатен ефективно реалізовувати управлінські функції та забезпечувати результативність діяльності колективу.

Вимоги до основних функцій управлінця з позиції керівника-лідера

Основні функції	Стандартні вимоги щодо виконання основних функцій	Наявність сформованих лідерських якостей	Вимоги щодо виконання основних функцій з позиції керівника-лідера
Планування	Визначення мети і майбутнього стану організації, а також ресурсів необхідних для їх досягнення	Ініціативність, потреба в успіху, сила волі позитивне самоставлення	Здійснення кваліфікованого планування на основі принципу участі (за Р. Ансоффом)
Організація	Участь у системі розроблення структури трудового процесу. Розподіл завдань між підрозділами та серед підлеглих	Комунікативність, організаторські здібності, позитивне самоставлення	Доцільне співвідношення централізації та децентралізації влади
Мотивація	Виділення якості внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають до діяльності	Ініціативність, сила волі, стійкість до стресу, позитивне самоставлення, потреба в успіху	Створення мотиваційної структури і мотивуючого середовища на основі поєднання формальних і неформальних основ влади
Контроль	Побудова системи контролю на основі чіткого стандарту відповідності бажаних результатів із наявними	Сила волі, стійкість до стресу, рефлексивність, комунікативність, потреба в успіху, організаторські здібності	Взаємодія об'єкта та суб'єкта контролю як єдиного цілого на високому професійному рівні. Проектування системи контролю з пріоритетною аналітико-коригуючою функцією

Таким чином, лідерство виступає не лише інструментом керування, а й каталізатором змін у будь-якій організації. Присутність педагога з виразними лідерськими рисами підвищує адаптивність освітнього закладу до викликів часу та сприяє впровадженню інновацій. Тому формування цих якостей має бути невід'ємною складовою освітнього процесу.

Однак ефективне виховання лідерського потенціалу можливе лише в середовищі, що цілеспрямовано підтримує професійне зростання, самовираження та ініціативність студентів. Такий освітній простір має бути

побудований на засадах гуманізму, партнерства і взаємоповаги. Умови, в яких здобувачі освіти можуть реалізувати себе як організатори, дослідники, учасники громадських ініціатив, — стають вирішальними для формування особистості сучасного керівника.

Це особливо актуально з огляду на зростаючі вимоги сучасного соціально-економічного середовища до управлінської культури, де лідерські якості мають проявлятися не лише в професійній діяльності, а й у стилі комунікації, взаємодії, здатності будувати здоровий мікроклімат у колективі.

Лідерський потенціал майбутнього педагога-управлінця ґрунтується на трьох основних компонентах: індивідуальній неповторності, вмінні здійснювати впливову діяльність та спрямованості на досягнення конкретних цілей (див. рис. 2.2) [52].

Рис. 2.2. Структура лідерських якостей

Запропонована структура лідерських якостей майбутніх педагогів-управлінців тісно корелює з ключовими етапами еволюції наукових підходів

до розуміння феномену лідерства — від теорії вроджених рис до поведінкових моделей і мотиваційно-орієнтованих концепцій.

Індивідуальний компонент відображає особистісні характеристики, які формують основу лідерської компетентності. У процесі професійної підготовки важливо ідентифікувати та розвивати такі риси, як відповідальність, ініціативність, стійкість до стресу, впевненість у собі — адже саме вони забезпечують здатність керівника успішно функціонувати на будь-якому рівні управління.

Діяльнісно-впливовий компонент охоплює операційну складову лідерства — здатність майбутнього керівника до ефективної організації командної роботи, реалізації функцій управління (планування, організація, мотивація, контроль) та формування сприятливого професійного середовища через власний вплив.

Цільовий компонент акцентує увагу на стратегічній спрямованості управлінської діяльності. Він передбачає вміння педагога-лідера чітко визначати цілі, прогнозувати результати, приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за їх реалізацію. Саме орієнтація на досягнення конкретного результату є мірилом ефективності управління.

У рамках освітнього процесу ефективному формуванню лідерського потенціалу сприяє цілеспрямоване використання поєднання різних форм навчання — аудиторних (лекції, практичні заняття, тренінги, кейс-аналізи) та позааудиторних (індивідуальні проєкти, бібліотечна та онлайн-робота, участь у студентських об'єднаннях). Така інтегрована методика не лише поглиблює теоретичну обізнаність, а й формує практичні вміння, необхідні для майбутньої управлінської діяльності.

У результаті системної педагогічної підготовки майбутній керівник здатен усвідомити особливості обраної професії, виявити пріоритетні якості, розпочати їхнє активне формування та розвиток.

З урахуванням функціонального призначення в управлінській діяльності, ключові лідерські якості, які мають бути сформовані в гуманістично

орієнтованому освітньому середовищі, доцільно поділити на три основні групи — особистісні, діяльнісні та стратегічно-мотиваційні. (рис. 2.3) [52].

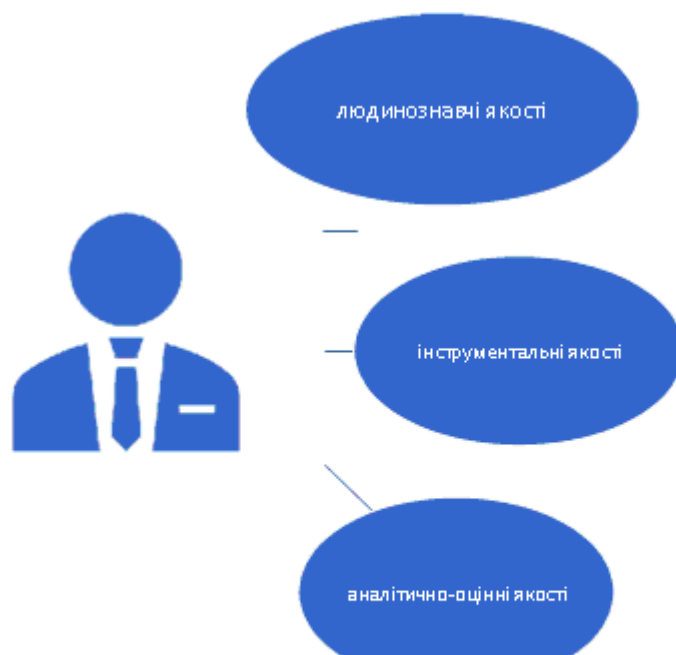

Рис. 2.3. Якості управлінця , що формуються в гуманістично зорієнтованому середовищі освітнього закладу

Ми поділяємо позицію Л. Скорописової щодо визначальних умов, що сприяють формуванню ключових якостей майбутніх педагогів, необхідних для ефективної професійної реалізації. До таких умов належать:

1. *Інтеграція сучасних освітніх технологій у навчальний процес.* Зокрема, мова йде про активне застосування контекстного підходу, цифрових інструментів і комунікаційних платформ, які підтримують групову взаємодію, моделювання практичних ситуацій, обговорення, аналіз кейсів тощо. Онлайн-лекції, віртуальні тренінги та інтерактивні форми занять сприяють залученню студентів до активного навчання й підвищують емоційний комфорт освітнього процесу.

2. *Посилення професійної педагогічної компетентності викладачів у контексті лідерства.* Йдеться не лише про фахову обізнаність, а про здатність педагогів виконувати роль моральних і професійних орієнтирів для

студентів. Вони мають демонструвати стратегічне мислення, здатність організувати діяльність, комунікативність та інші риси, притаманні ефективним лідерам.

3. *Цілеспрямована трансформація змісту підготовки студентів на розвиток самості як особистості.* Особливий акцент слід робити на процесах внутрішньої мотивації, самопізнання, формування ціннісних орієнтацій, які ведуть до особистісного зростання. Важливим елементом є також впровадження чітких критеріїв оцінки якості підготовки та створення програм розвитку професійного потенціалу студентів.

4. *Оновлення підходів до освітньої діяльності, орієнтованих на індивідуалізацію траєкторії навчання.* Студент має можливість самостійно обирати ті форми та методи роботи, які відповідають його стилю навчання та професійним амбіціям.

5. *Створення стійкого позитивного образу викладача як авторитетного лідера.* Саме викладач має уособлювати собою модель компетентного, морального та інтелектуального керівника, який здатен надихати і впливати на формування професійних цінностей у студентів.

6. *Розвиток самоосвітньої компетентності здобувачів.* Педагогічне середовище має стимулювати студентів до постійного самовдосконалення, критичного осмислення власного досвіду та прагнення до професійного зростання.

Таким чином, реалізація зазначених умов є базисом для цілісного формування лідерських якостей у майбутніх фахівців освітньої сфери та забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах динамічних трансформацій сучасного суспільства.

2.3. Практична частина дослідження: експеримент і його результати

Констатувальний етап нашого дослідження має особливу значущість у зв'язку з тим, що його проведення припало на другий семестр 2023–2024 навчального року — період, коли система вищої освіти України функціонувала в умовах повномасштабної війни. Збройна агресія Російської Федерації спричинила глибокі зрушення в освітньому середовищі, що вимагало від викладачів, студентів та адміністрації надзвичайної гнучкості, витримки та адаптивності.

Війна змусила більшість закладів вищої освіти перейти на змішані або повністю дистанційні форми навчання. Це супроводжувалося серйозними логістичними, технічними й психологічними труднощами: від відсутності стабільного зв'язку до евакуації студентів і викладачів з небезпечних регіонів. Попри складні обставини, ключовим завданням залишалося забезпечення безперервності навчального процесу та створення умов, за яких студенти могли б зберегти мотивацію до навчання, а також відчувати підтримку з боку освітньої спільноти.

Ці умови сприяли посиленню інтересу до ролі освітнього середовища як простору не лише академічного, а й особистісного та психологічного розвитку. Зокрема, зросла актуальність середовищного підходу в організації навчання — коли освітнє середовище виступає інструментом підтримки, включення та самореалізації здобувачів вищої освіти. Йдеться про створення таких умов, у яких кожен студент міг би долучитися до формування змісту навчального процесу, реалізувати власні ініціативи та навчатися в атмосфері довіри, взаємопідтримки й співпраці.

У межах такого підходу особливої уваги набуває педагогіка суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає включення студентів до прийняття освітніх рішень, обговорення змісту навчальних програм і активну участь у житті університетської спільноти. В умовах війни це дозволило частково

компенсувати дефіцит безпосереднього міжособистісного спілкування та підтримати процес формування лідерських, комунікативних і організаційних якостей у майбутніх фахівців.

Таким чином, проведення дослідження в умовах воєнного часу не лише надало йому особливої актуальності, а й дозволило глибше осмислити трансформацію освітнього простору в екстремальних обставинах, коли на перший план виходить потреба в гнучкості, стійкості й орієнтації на гуманістичні цінності.

Проведене констатувальне дослідження набуває особливого значення з огляду на складні соціально-політичні обставини, в яких перебуває українська система вищої освіти. З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, діяльність закладів вищої освіти зазнала суттєвих трансформацій. Розірвані логістичні ланцюги, вимушена міграція студентів і викладачів, руйнування інфраструктури, небезпека для життя, повітряні тривоги, нестабільність енергозабезпечення — всі ці фактори поставили перед університетами надзвичайно складне завдання: забезпечити безперервність і якість освітнього процесу в умовах реальної загрози.

У цих умовах важливу роль відіграє не лише адаптація навчального контенту, а й формування нового типу освітнього середовища — гнучкого, безпечного, орієнтованого на особистість і здатного забезпечити гуманістичну підтримку всім учасникам навчального процесу. Саме на тлі цих викликів і проводилось дослідження, яке охоплює емоційні, організаційні та методичні аспекти навчання в умовах війни.

Аналіз сучасної наукової та публіцистичної літератури, а також результати глибинного спілкування зі студентами та викладачами дозволили виокремити основні стратегічні вектори розвитку освітнього середовища у вищій школі в умовах воєнного часу:

1. Змістово-освітній вектор.

Передбачає переосмислення підходів до змісту навчальних програм. Йдеться не лише про оновлення навчальних матеріалів відповідно до реалій часу, а й про створення ресурсів для самостійної роботи: методичних посібників, цифрових підручників, анотованих списків рекомендованої літератури, доступу до електронних бібліотек та мультимедійних платформ.

2. Комунікативний вектор.

В умовах фізичної роз'єднаності особливо важливо підтримувати постійний двосторонній зв'язок між студентами та викладачами. Застосування відеозв'язку, онлайн-консультацій, електронного листування, чатів, платформ Moodle, Google Classroom та інших дозволяє створити умовну «присутність» у навчальному середовищі, зберігаючи довіру й емоційний контакт.

3. Інтерактивно-соціальний вектор.

Спрямований на підтримку командної взаємодії, розвиток навичок співпраці, обмін досвідом та спільне розв'язання навчальних завдань. Онлайн-дискусії, проєктна діяльність, студентські форуми, взаємне оцінювання й публічні презентації результатів є важливими інструментами для формування середовища довіри та взаємної підтримки.

З огляду на окреслені вектори, було сформовано анкетне опитування, яке охоплювало дві основні категорії респондентів — студентів та викладачів. Основне завдання полягало в тому, щоб з'ясувати, наскільки ефективно функціонує освітнє середовище в умовах війни, які його характеристики респонденти вважають найбільш важливими, та які зміни вони вважають доцільними для підвищення його якості.

В опитуванні взяли участь 48 студентів другого і третього курсів спеціальності 073 «Менеджмент», а також 12 викладачів. Вибір саме цих курсів обґрунтований тим, що ці студенти вже мають досвід адаптації до університетського середовища та здобули базові знання зі спеціальності, але ще перебувають у процесі активного професійного становлення.

Структура анкет дозволила виявити як кількісні, так і якісні оцінки — окрім ранжування, учасникам надавалась можливість самостійно визначити значущість або другорядність окремих аспектів. Цікаво, що студенти практично одностайно заповнили всі частини анкети, що свідчить про їхню зацікавленість у покращенні якості навчання. У викладачів також спостерігалася тенденція до високої оцінки всіх напрямів — більше половини не надали жодному компоненту мінімального балу, що підкреслює значущість кожного з них у сучасному освітньому процесі.

Отримані результати свідчать про те, що навіть за умов значного зовнішнього тиску та загроз, вищі навчальні заклади України змогли створити адаптивне освітнє середовище, здатне не лише підтримувати процес навчання, але й забезпечувати розвиток студентської особистості. Сформовані вектори розвитку можуть стати основою для подальшої модернізації освітнього простору у післявоєнний період і створення стійкої, гуманістично зорієнтованої академічної культури.

Однією з цікавих тенденцій серед студентів є показник на рисунку 2.4.

Результати опитування на запитання: «Оцініть, будь ласка, запропоновані напрями відповідно до ваших індивідуальних освітніх потреб у нинішніх умовах (3 – надзвичайно важливо; 2 – бажано; 1 – менш актуально)» засвідчили певні тенденції у студентських пріоритетах. Найменше підтримки отримав інтерактивний вектор (58 балів із можливих 144), що може вказувати на певну емоційну чи психологічну неготовність здобувачів освіти до активної, нерегламентованої взаємодії з одногрупниками або участі в колективних навчальних ініціативах. Водночас академічний напрям отримав 104 бали, а комунікативний – 126, що демонструє більшу зацікавленість студентів у чіткому структурованому навчанні та в комунікації, орієнтованій на викладача.

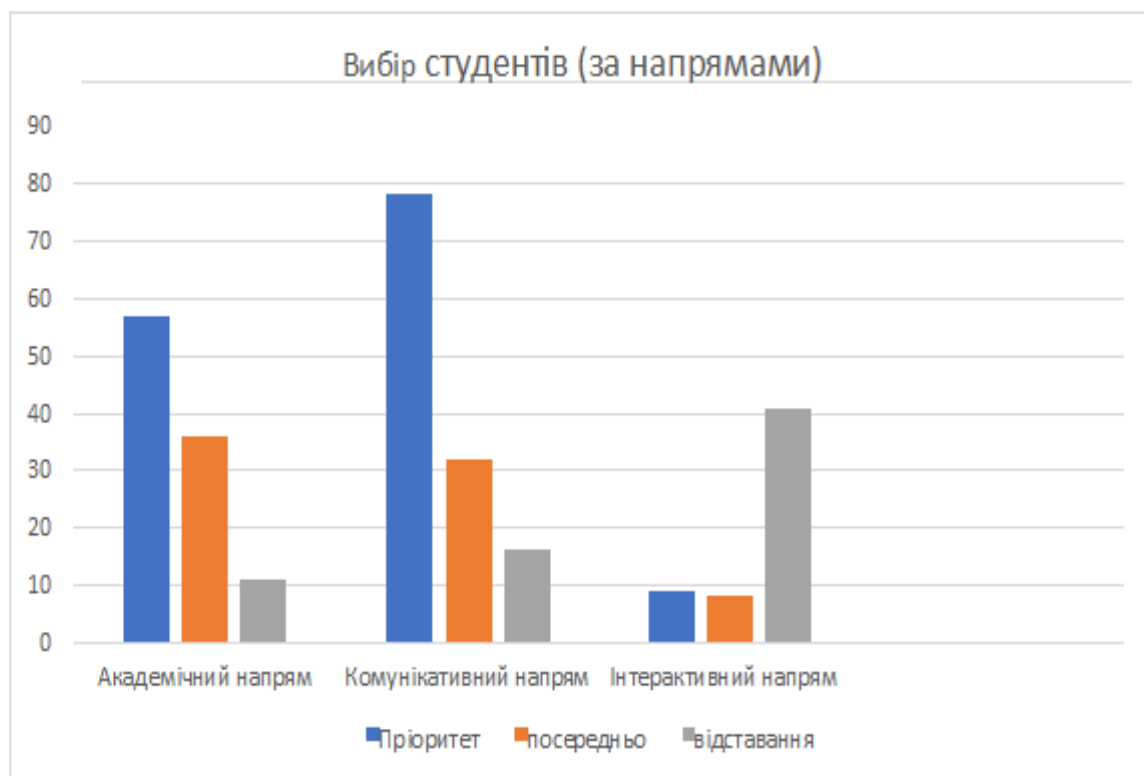

Рис. 2.4. Пріоритети вибору напрямку реформування освітнього середовища в період пандемії (вибір студентів)

Це свідчить про те, що значна частина студентів орієнтується на авторитетну постать викладача як основне джерело інформації та навчальної підтримки. Вони потребують чітко окреслених інструкцій і вказівок, які забезпечують відчуття впорядкованості та організованості освітнього процесу, особливо в умовах постійної невизначеності, спричиненої війною.

У той час як студенти демонструють відносну обережність у прийнятті інтерактивних методів, картина серед викладачів виглядає дещо інакше (див. рис. 2.5). Педагогічні працівники не демонструють виразного домінування якогось із напрямів, але водночас часто акцентують на втраті живої взаємодії зі студентською аудиторією. З їхніх відгуків випливає, що саме відсутність безпосереднього діалогу з аудиторією — можливості спостерігати реакції, задавати імпровізовані запитання, працювати з емоціями групи — стала серйозним психологічним бар'єром в умовах дистанційного формату.

Багато викладачів в особистих розмовах зазначали, що відчувають дефіцит емоційного зворотного зв'язку та можливості впливати на студентів у реальному часі. Вони визнають, що традиційна аудиторія дозволяла не лише передавати знання, а й формувати особистісну взаємодію, виховувати мислення та соціальні навички. Перехід до дистанційного формату, зокрема в умовах воєнного стану, дещо нівелював ці аспекти.

Щодо комунікативного напрямку, ставлення до нього серед викладачів залишається неоднозначним. Частина з них вважає, що посилення комунікації в дистанційному форматі — це додаткове навантаження, яке не завжди дає очікуваний результат. Вони наголошують, що основна частина організаційної та навчальної взаємодії лягає саме на викладача, тоді як студенти часто залишаються пасивними учасниками процесу.

Загалом, виявлено дві ключові проблеми, що турбують викладачів:

- по-перше, в онлайн-навчанні зникає колективна підтримка під час виконання завдань: ті функції, які раніше реалізовувалися завдяки спільній роботі студентів в аудиторії, тепер перекладаються на плечі одного викладача;

- по-друге, здобувачі не мають достатньої можливості розвивати навички професійної дискусії, аргументації та лідерства, оскільки основний фокус зміщується на індивідуальне засвоєння знань, часто у формалізованому форматі.

Ці спостереження підтверджують, що війна як форс-мажорна обставина суттєво трансформує не лише організацію освітнього процесу, а й систему взаємин між його учасниками, а також їхні очікування та внутрішню мотивацію.

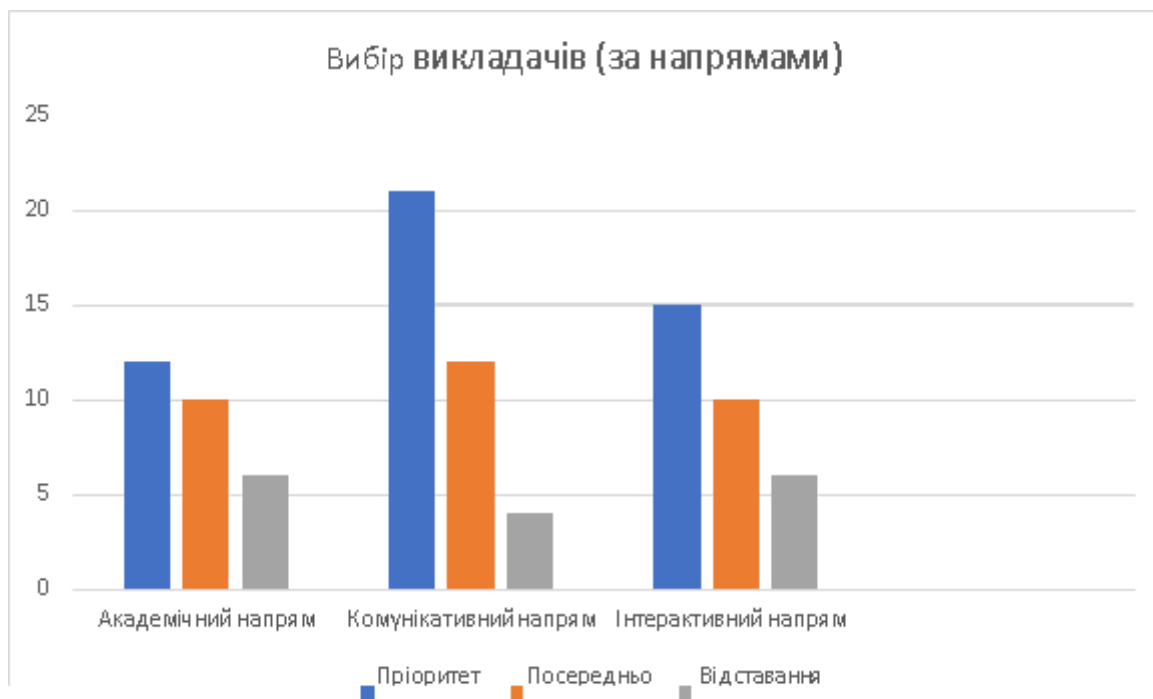

Рис. 2.5. Пріоритети вибору напрямку реформування освітнього середовища в період пандемії (вибір викладачів)

Академічна складова освітнього процесу не домінує серед пріоритетів викладачів, що вказує на зміщення акцентів у вищій школі від традиційно орієнтованого навчання до моделі, яка фокусується на індивідуальності здобувача освіти. У гуманістично спрямованому освітньому просторі поступово формується студентоцентричний підхід, у якому жорстка регламентація та стандартизовані вимоги поступаються місцем адаптивності, гнучкості та орієнтації на розвиток потенціалу особистості.

Порівняльний аналіз результатів (див. рис. 2.4 і 2.5) демонструє, що викладачі, на відміну від студентів, більш комплексно й збалансовано оцінюють елементи освітнього середовища. Їхній підхід базується на глибшому розумінні професійної підготовки майбутніх педагогів-управлінців і передбачає уникнення крайнощів у визначенні пріоритетів. Натомість студенти молодших курсів (2–3 курси), як засвідчують дані, демонструють значну залежність від зовнішніх вказівок і чітких інструкцій, що обмежує їхню ініціативність і самостійність у навчанні.

Це вказує на потребу цілеспрямованого формування у студентів здатності брати на себе відповідальність за освітній процес, самостійно приймати рішення та активно включатися у навчальну взаємодію. Важливо не лише зменшувати їхню залежність від викладача, але й підтримувати розвиток суб'єктної позиції — тобто здатності діяти самостійно, усвідомлено й цілеспрямовано.

Забезпечення умов для реалізації освітньої автономії студента, його участі в прийнятті рішень, виборі індивідуальних траєкторій навчання та налагодженні ефективної співпраці з однолітками та викладачами є ключем до формування сучасного, гнучкого та якісного освітнього середовища. Такий підхід створює підґрунтя для підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах змін та глобальних викликів XXI століття.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження було системно проаналізовано низку важливих аспектів, що стосуються формування гуманістично орієнтованого освітнього середовища у вищих навчальних закладах, а також розвитку професійних якостей майбутніх педагогів-управлінців. Отримані результати підтвердили значущість екологічного підходу в педагогіці, який широко присутній у теоретичних концепціях видатних педагогів минулих і сучасних епох, і який базується на врахуванні об'єктивних умов формування особистості учня. Цей підхід підкреслює необхідність розглядати учня як активного суб'єкта, здатного впливати на своє навчальне середовище і взаємодіяти з ним, що відповідає сучасним тенденціям особистісно-орієнтованої педагогіки.

Детальний аналіз педагогічних підходів, зокрема гуманізму, синергетики, аксіології та праксеології, засвідчив їхню взаємодоповнюваність із середовищним підходом, що відкриває нові перспективи для вдосконалення методології професійної підготовки майбутніх менеджерів і педагогів. Визначення критеріїв інтегрованої особистості педагога, що реалізує науково-педагогічну діяльність, з урахуванням комунікативних, сприймальних та взаємодійних функцій, дозволило окреслити межі формування ключових професійних компетентностей.

Особлива увага в дослідженні була приділена ролі педагога як провідного чинника гуманістичного освітнього середовища. З'ясовано, що саме педагогічні якості, зокрема лідерські навички, професійна відповідальність і вміння налагоджувати ефективний діалог зі студентами, мають вирішальне значення для створення атмосфери довіри, підтримки та мотивації до навчання. Цей висновок узгоджується з ідеями студентоцентризму, який передбачає активне залучення студентів до навчального процесу як рівноправних учасників.

Виділення гуманітарних, інструментальних та аналітичних характеристик майбутніх фахівців у рамках гуманістично орієнтованого освітнього середовища дало можливість комплексно підходити до розвитку їхньої особистості і професійних здібностей. При цьому важливим є розширення меж освітнього середовища через творче партнерство з іншими навчальними закладами, що сприяє академічній мобільності студентів і допомагає долати соціокультурні бар'єри.

Аналіз результатів констатувального експерименту продемонстрував високий рівень мотиваційної готовності учасників навчального процесу до співпраці та міжособистісної взаємодії на основі гуманістичних принципів. Проте процедури організації такої взаємодії потребують подальшого вдосконалення, зокрема інтеграції соціальної рефлексії у повсякденну педагогічну практику.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що фундаментом для ефективного формування гуманістично зорієнтованого середовища у вищому навчальному закладі є розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу — адміністрацією, викладачами та студентами. Водночас важливо звернути увагу на те, що студенти поки що не завжди усвідомлюють свою роль у реалізації студентоцентричних ідей, тоді як викладачі активно підтримують цей підхід і на рівні мотивації, і у власній діяльності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на експериментальну перевірку розроблених умов формування професійних і особистісних якостей майбутніх педагогів. Це включає впровадження інноваційних методів навчання, стимулювання активної самоосвітньої діяльності студентів, формування позитивного педагогічного іміджу, а також інтеграцію гуманістичних підходів у дистанційне і змішане навчання. Усі ці заходи сприятимуть підвищенню якості освіти, розвитку професійної мобільності та конкурентоспроможності майбутніх фахівців у сучасних соціально-економічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєндарь Н. І. Аналіз експериментальної програми соціальної адаптації сільських школярів підліткового віку. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лєси Українки. Серія «Педагогічні науки». Луцьк, 2010. Вип. 13. С. 45–49.
2. Алєндарь Н.І. Соціальна адаптація учнів 9–11 класів у навчально-виховному середовищі загальноосвітніх шкіл сільської місцевості. Автореф. к.п.н. 13.00.05 – соціальна педагогіка / Н. І. Алєндарь. – К., 2012. – 23 с.
3. Актаєва М. ЕМПАТІЯ ЯК НЕОБХІДНА ПРОФЕСІЙНА НАВИЧКА ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА. Наукові перспективи (Naukovì perspektivi). 2023. № 3(33). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-300-310](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-300-310) (дата звернення: 06.11.2025).
4. Баклан А.О. Концептуальні положення діяльності педагога. Сучасні проблеми якості освіти: тези доп. регіональної наук.- практ. конф. Донецьк: ДНУ. 2007. С. 242-246.
5. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – Житомир : ПП «Рута», Видав. «Волинь», 2008. –232 с.
6. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. К. : Наук. світ, 2006. 363 с.
7. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
8. Василенко І. Виховання громадянських якостей студентів у вищих навчальних закладах Канади засобами самоврядування. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2005. Вип. 2. С. 147-152.
9. Васильєва С. О., Агаркова Н. О. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ

ОСВІТИ. *Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century*. 2021. № 3. С. 337–340. URL: <https://doi.org/10.34142//2708-4809.siuty.2021.81> (дата звернення: 07.11.2025).

10. Вища освіта й коронавірус: досвід університетів у Німеччині. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-vidbuvaietsia-navchannia-v-nimetskykh-universytetakh-u-chasy-pandemii/a-54962106> (дата звернення: 17.10.2025).

11. Вовк О. Р. Провідні тенденції гуманізації освіти: теоретичний аналіз. Психолого-педагогічні науки. Наукові записки НПУ імені М. Гоголя. 2014. № 1. С. 30-36.

12. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія». 2001. 576 с.

13. Герасимова І. Г. Гуманізація професійної підготовки майбутніх менеджерів виробничої сфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2002.19 с.

14. Гірник А.М. Тренінг комунікативних умінь. Практична психологія та соціальна робота. 2001. №2. С.11-16.

15. Городяненко В.Г. Соціологія: Підручник.-К.: Видавничий центр «Академія»,2005.- 560 с.

16. Гук О. Ф. Гуманізація освітнього простору у ВНЗ К. : Логос. 2012. Вип. 14. С. 179–187.

17. Даниленко Л. І. Інноваційний освітній менеджмент: навч. Посібник. К.:Главник, 2006. 44 с.

18. Єрмаков І. Освіта і життєва компетентність для ХХІ століття. Завуч. –2005. – № 19. – С. 13-16.

19. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посібник К. : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.

20. Заретдінова Е. Сутнісна характеристика середовищного підходу до сучасної вищої освіти. Естетика і етика педагогічної дії. 2017. Вип. 16. С. 36-44.

21. Зарічанська Л. О., Сотник Г.Л. Модель вищої школи. Гуманізація, демократизація, оптимізація навчально-виховної роботи : зб. наук. праць Рівне : Ліста, 2001. С. 178–180.

22. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП, 2000. 312с.

23. Ївженко Ю., Кузнєцова О. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу фахової передвищої освіти. *Нові технології навчання*. 2023. № 97. С. 80–86. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.10> (дата звернення: 07.11.2025).

24. Івашковський В. Створення належних педагогічних умов – визначна складова процесу виховання громадянина. *Рідна школа*. 2008. № 9. С. 36-39.

25. Ілляшенко В. Я. Деякі аспекти гуманізації математичної освіти : зб. наук. Праць. Рівне : Ліста, 2001. – С. 192–194.

26. Ільченко О. І., Рубан В.І. Психолого-педагогічні основи гуманізації освіти. Соціальна відповідальність держави за духовний розвиток суспільства : зб. наук. Праць. Рівне : Ліста, 2001. – С. 184–192.

27. Киричок В. А. Гуманне ставлення до дитини : метод. посібник для вчителів. К., 2004. – 132 с.

28. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. URL: <http://sch17-nizhyn.ucoz.ua/16.doc>. Датазвернення 16.08. 2025 р.

29. Коротяєв Б. І., Курило В.С. Освітній простір: очікування та виклики часу й життя : монографія. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 308 с.

30. Кремень В.Г. Через пріоритетний розвиток освіти, виховання до динамічного національного прогресу. Педагогіка толерантності. 2000. № 4.С.4-8.

31. Левків Г. Я., Смолінська О. Є., & Лотоцький , О. Р. (2025). *Методологія наукових досліджень у менеджменті: сучасні підходи, інструменти та перспективи викладання*. Актуальні питання економічних

наук, (9).<https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/321>

32. Левків Г. Я., Смолінська О.Є. Освітній менеджмент у цифрову епоху: виклики і сигнали неузгодженості в сучасних умовах. Наукові інновації та передові технології, 2024, Випуск №1 (29)2024. С. 749-758

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/8488/8533>

33. Мироненко Є. Проблеми соціалізації особистості в сучасній психолого-педагогічній науці. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>. Дата звернення 12.09.2023 р.

34. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ І МОТИВІВ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ / В. Гончарук та ін. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 4 (6). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-4\(6\)-58-70](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-4(6)-58-70) (дата звернення: 07.11.2025).

35. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник. К., 2004. 536с.

36. Основи життєзнавства у сучасній школі: Науково-методичний посібник/ За редакцією І.Г. Єрмакова. Біла Церква: КОПОПК, 2009. 312 с.

37. Папуча М.В., Кричковська Т. Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2001. 147 с.

38. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих пед. закладів освіти / заред. М. М. Фіцули. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2008. 232 с.

39. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / за ред. М. М. Фіцули. К. : Академія, 2001. 528 с.

40. Педагогіка і психологія професійної освіти: Результати досліджень і перспективи. Збірник наук. праць / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало; Ін-т педагогіки і психології проф.освіти АПН України. К., 2001. 679с.

41. Підготовка викладачів вищої школи. Педагогіка та психологія: Збірникнаук. праць. – Вип. 21. – Харків, 2002. – 164 с.

42. Плачинда Т. С. Педагогічні умови стимулювання активності

студентів вищих навчальних закладів до фізкультурної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. С. Плачинда. – Кіровоград, 2008. – 22с

49. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 20.11.2025 р.)

50. Сидорук І. Середовищний підхід у формуванні соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 27, том 4, 2020. С. 218-223.

51. Силкіна С. О. Парадигма гуманізму в контексті сучасного філософського дискурсу. Культура і сучасність : зб. наук. праць. К. : Міленіум, 2012. № 2. 262 с.

52. Скорописова Л. І. Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2017. №5 (80). С. 203-210.

53. Собко С. Г. Формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у поза аудиторній діяльності : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2006. 20 с.

54. Смолінська О.Є., Левків Г. Я., Український університет: лідерство та/чи менеджмент. Наукові інновації та передові технології, 2024, Випуск №2 (30)2024. С. 530-541

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/9026/9073>

55. Терещенко О. Управління системою громадянського виховання Директор школи. Україна. 2010. № 5. С. 44-57.

56. Ткачова Н.І. Формування особистості учня у навчально-виховному процесі. Х.: Основа, 2007. 206 с.

57. Трибулькевич Т. Г. Аналіз проблеми студентського самоврядування в українських науково-методичних виданнях. URL <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/3/40.pdf> (дата звер. 20.08.2025 р.)

58. Управлінська модель школи. Директор школи (Перше вересня).

2001. №9. С.5-6.

59. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ЗДОБУВАЧА У ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ / А. Войтович та ін. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 5(51). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-337-347](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-337-347) (дата звернення: 07.11.2025).

60. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / [ред. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролєєв] ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 470 с.

61. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: Навчальний посібник. К:Знання, 2006. 365 с.

62. Цимбалюк І.М., Пелєх Ю.В. Підвищення кваліфікації викладача. К., 2004.143 с.

63. Чернілевський Д. В. Педагогіка вищої школи: підручник / Д. В. Чернілевський, І. С. Гамрецький, О. А. Зарічанський; за ред. Д. В. Чернілевського. Вінниця : АМСКП : Глобус-Прес, 2010. 408 с.

64. Чубінська Н., Скочиляс А. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ. *Молодь і ринок*. 2023. № 9/217. С. 141–144. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287681> (дата звернення: 07.11.2025).

65. Шпаківська О. Організація студентського самоврядування у практиці роботи вітчизняних та закордонних ВНЗ. Витоки педагогічної майстерності. 2013. Вип. 11. С. 340-345.

66. Щербань П. Навчально-педагогічна гра як метод формування педагогічної культури майбутніх учителів. *Вища освіта України*. 2003. № 4 (11). С. 153 – 156.

67. Щербань П. Методика проведення навчально-педагогічних ігор у вищому навчальному закладі. *Імідж сучасного педагога*. 2003. № 2 (31). С. 37

– 38.

68. Юрченко В. І., Кудіна В. В. Психологія вищої школи: Курс лекцій. Київ. : КСУ, 2004. 176 с.

69. Ярошинська О. Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи впровадження. Проблеми підготовки сучасного викладача. № 4 (Ч. 1), 2011. С. 105-109.

70. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

71. Deakin Crick R. Key Competencies for Education in a European Context : narratives of accountability or care. Deakin Crick Ruth. European Educational Research Journal. 2008. Volume 7. № 3. PP. 311–318.

72. Liakopoulou M. The Professional Competence of Teachers : Which qualities, attitudes, skills and knowledge contribute to a teacher's effectiveness? / Maria Liakopoulou. International Journal of Humanities and Social Science. Vol. 1. № 21. [Special Issue – December 2011]. PP. 66–78.

73. Standards for Teacher Competence in Educational Assessment of Students. Developed By The American Federation Of Teachers National Council On Measurement In Education National Education Association.

ДОДАТКИ

АНКЕТА

для опитування здобувачів вищої освіти щодо якості освітньої програми

Шановний респонденте! Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, що стосуються якості освітньої програми, за якою Ви навчаєтесь.

Анкетування анонімне та проводиться з метою підвищення якості освітнього процесу у ЛНУВМтаБТ імені С.З. Гжицького

1.	Що стало поштовхом до вибору Вами спеціальності, за якою ви навчаєтесь	☐	Поради батьків
		☐	Поради колег або друзів
		☐	Особисте бажання
2.	Ви задоволені якістю освіти, яку отримуєте за даною спеціальністю?	☐	Так, задоволений
		☐	Задоволений частково
		☐	Не задоволений
3.	Чи достатнім є зміст (перелік компонентів, дисциплін) освітньої програми для успішної роботи за фахом?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
4.	Чи задоволені Ви організацією навчального процесу ?	☐	Так, задоволений
		☐	Задоволений частково
		☐	Не задоволений
5.	Ви задоволені методами навчання і викладання за Вашою освітньою програмою?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
6.	Вкажіть, які активні методи навчання використовуються в освітньому процесі	☐	Лекції-дискусії
		☐	Наочні засоби
		☐	Ігрові ситуації
		☐	Диспути, тренінги
		☐	Творчі завдання
		☐	Конкурси наукових робіт
		☐	Бліц опитування, мозковий штурм
		☐	Ніякі активні засоби не використовуються
7.	Чи усі дисципліни, які Ви вивчаєте, важливі для Вашої професійної діяльності?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
8.	Чи реалізується за Вашою спеціальністю вільний вибір дисциплін?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
9.	Оцініть рівень викладання дисциплін викладачами спеціальності	☐	Високий
		☐	Достатній
		☐	Недостатній
10.	Чи доводили до Вашого відома інформацію про мету, зміст, очікувані результати навчальних дисциплін до початку навчання?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
11.	Чи справедливим є оцінювання викладачами знань здобувачів освіти?	☐	Так, справедливим
		☐	Частково справедливим
		☐	Не справедливим
12.	Чи залучалися до навчального процесу фахівці-практики, представники роботодавців, експерти галузі?	☐	Так, залучаються
		☐	Так, але переважно у вигляді позааудиторних заходів
		☐	Ні, у жодному вигляді
13.	Чи проходження навчальної та виробничої практики сприяло підвищенню рівня Ваших знань та навичок?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково
14.	Чи приймали Ви участь у науково-дослідній роботі здобувачів освіти?	☐	Приймаю участь у роботі наукового гуртка
		☐	Публікую статті та тези у наукових збірниках
		☐	Виступаю на наукових конференціях
		☐	Поки що ні, але в майбутньому збираюся
		☐	Ні, не приймаю
15.	Чи задоволені ви рівнем отриманих знань та вмій під час навчання за обраною Освітньою програмою?	☐	Так
		☐	Ні
		☐	Частково

Вкажіть свої пропозиції щодо покращення якості освіти та освітнього процесу

А _____

АНКЕТА
оцінювання рівня задоволеності здобувачів освіти методами
навчання і викладання та об'єктивністю оцінювання

Шановний респонденте! Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, що стосуються якості освітньої програми.

Анкетування анонімне та проводиться з метою підвищення якості освітнього процесу.

Запитання	Відповідь
1. Чи в ході навчання використовуються активні методи (мозкові штурми, ділові ігри, тренінги)?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
2. Чи виклад матеріалу є логічним, аргументованим, здатним зацікавити здобувачів освіти до навчання?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
3. Чи викладач сприяє зростанню освітніх досягнень здобувачів освіти?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
4. Чи викладачі націлюють здобувачів освіти на практичне використання теоретичних знань в майбутній професійній діяльності?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
5. Чи володіють викладачі високою ерудицією, інтелігентною манерою поведінки, естетичним зовнішнім виглядом?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
6. Чи володіють викладачі сучасними методами навчання та викладання?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
7. Чи доступними для здобувачів освіти критерії оцінювання знань?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
8. Чи є доступними для здобувачів освіти Освітні програми, графіки освітнього процесу, розклади і робочі програми навчальних дисциплін?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
9. Чи забезпечується викладачами комфортний мікроклімат в аудиторії та створюється сприятливу психологічна атмосфера у спілкуванні?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
10. Чи залучали Вас до участі в науково-дослідній роботі?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
11. Чи зрозуміло викладачі формулюють мету та програмні результати навчальної дисципліни?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
12. Чи мають здобувачі освіти доступ до навчальної та наукової літератури бібліотеки університету?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
13. Чи проведення іспитів відбувається у сприятливій та доброзичливій атмосфері?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
14. Чи задоволені Ви навчанням за обраною спеціальністю?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
15. Чи об'єктивні викладачі в оцінці знань студентів під час освітньої діяльності?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
16. Чи пропонує і послідовно керується викладач системою встановлених вимог і критеріїв для оцінки результатів освітньої діяльності?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково

АНКЕТА**для опитування здобувачів вищої освіти щодо задоволеності освітнім середовищем та наявними матеріальними ресурсами**

Шановний респонденте! Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, що стосуються якості освітньої програми, за якою Ви навчаєтесь.

Анкетування анонімне та проводиться з метою підвищення якості освітнього

1.	Чи в повній мірі висвітлюється інформація щодо навчання на сайтах університету?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
2.	Чи задоволені Ви віртуальним навчальним середовищем, яке використовується у навчальному процесі?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
3.	Чи на Вашу думку наявні на сайті університету форм інформування є зрозумілими?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
4.	Чи забезпечуються закладом вищої освіти належні побутові та санітарно-гігієнічні умови проживання в гуртожитку?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
5.	Чи спряє наявна спортивна інфраструктура забезпеченню здорового способу життя?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
6.	Чи забезпечується комфортний психологічний клімат під час проживання в гуртожитку?	☐ Так ☐ Ні ☐ Інколи
7.	Чи зустрічалися Ви із випадками психологічного тиску впродовж навчання?	☐ Так ☐ Ні ☐ Інколи
8.	Чи в достатній мірі формується світогляд здобувачів освіти через моральне, естетично-культурне виховання?	☐ Так ☐ Ні ☐ Частково
9.	Як Ви оцінюєте існуючий у закладі вищої освіти рівень забезпеченості освітнього середовища життя і здоров'я здобувачів освіти?	☐ Високий ☐ Достатній ☐ Недостатній
10	Чи поінформовані Ви щодо можливості отримання соціальної підтримки від закладу вищої освіти?	☐ Так ☐ Недостатньо поінформований